

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
TEISĖS FILOSOFIJOS IR ISTORIJOS KATEDRA

SIMONA KAMINSKIENĖ
TEISĖS IR VALDYMO STUDIJŲ PROGRAMA

SAŽININGUMO, PROTINGUMO IR TEISINGUMO PRINCIPAI
KAIP SUTARČIŲ LAISVĖS REGLAMENTAVIMO
NUOSTATOS CIVILINĖJE TEISĖJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. Dr. Saulius Arlauskas

Vilnius, 2010

TURINYS

I V A D A S	3
1. SUTARTIES LAISVĖS PRINCIPAS	
1.1. Civilinė sutarties sąvoka	5
1.2. Teisnumo ir veiksnumo reikšmė	6
1.3. Sutarčių teisės doktrinos	8
1.4. Asmens valia civilinėse sutartyse:	10
1.4.1. Geros valios reikalavimas civilinių santykių dalyviui	10
1.4.2. Valia, nuosavybė ir valdymo teisė	11
1.4.3. Asmens valia kaip sutartinė bendra valia	12
1.5. Sutarties laisvės principo esmė ir taikymo ypatumai	13
2. SAŽININGUMO PRINCIPAS	
2.1. Sąžiningumo principo samprata: etinis ir moralinis aspektai	19
2.2. Sąžiningumo principo kilmė – „bona fides“	20
2.3. Sąžiningumo principas Vakarų šalių sutarčių teisėje:	21
2.3.1. Vokietija	21
2.3.2. Prancūzija	23
2.3.3. Anglija	25
2.4. Sąžiningumo principas Lietuvos sutarčių teisėje	30
3. PROTINGUMAS	35
3.1. Protingumo samprata	35
3.2. Protingumas kaip racionalumas	37
3.3. Protingumo principas Vakarų šalių sutarčių teisėje	41
3.4. Protingumas Lietuvos sutarčių teisėje	43
4. TEISINGUMAS	44
4.1. Teisingumo samprata	46
4.2. Aristotelis apie paskirstomąjį ir išlyginamąjį teisingumą	47
4.3. Teisingumas kaip nešališkumas	49
4.4. Teisingumo principas Lietuvoje	
I Š V A D O S	
L I T E R A T Ū R O S S A R A Š A S	52
S A N T R A U K A L I E T U V I Ų K A L B A	57
S A N T R A U K A A N G L Ų K A L B A	58
A N O T A C I J A L I E T U V I Ų I R A N G L Ų K A L B O M I S	59

IVADAS

Tyrimo problema. Kasdieniai turtiniai teisiniai santykiai verčia pažvelgti į sutartį ne tik teisine, bet ir etine bei ekonomine prasme. Tarptautinio bendradarbiavimo plėtra, laisvas asmenų, prekių, kapitalo, paslaugų judėjimas skatina gilintis į sutarčių teisę reglamentuojančius principus, skirtingų šalių teisės doktrinas bei teismo precedentes, siekiant efektyvių mainų rinkoje. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įtvirtinti sąžiningumo, protingumo, teisingumo principai, kuriais privalu vadovautis įvairiam ratui subjektų skirtinguose civilinių santykių stadijose.

Sutarties laisvės principas, kaip vienas iš civilinių santykių teisinio reglamentavimo principų taip pat yra veikiamas sąžiningumo, protingumo ir teisingumo. Pripažįstant, kad sutarties laisvė yra pagrindinis principas užtikrinantis asmenų teisę sudaryti įvairaus pobūdžio sutartis, svarbu atsižvelgti kokių lygiu ir apimti jie gali ir riboja sutarčių sudarymo laisvę. Platus civilinių principų turinio apibrėžimas skirtingose šalyse, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse ir dažnas jo vartojimas, nesuteikia stabilumo šalims civilinės apyvartos gyvenime.

Vertybiniai kriterijai, tokie kaip sąžiningumas, teisingumas ir protingumas, turi daug skirtingų išraiškų. Mažai straipsnių analizuojančių protingumo, teisingumo ir sąžiningumo principus lietuvių kalba. Jų turinys detaliau yra atskleidžiamas profesorius habil. dr. Alfonso Vaišvilos straipsnyje „Teisingumas: jo formos ir socialinė reikšmė (metodologinis aspektas)“¹, profesoriaus Sauliaus Arlauskio straipsnyje „Socialinis ir procedūrinis teisingumas teisiniame diskurse“², docento dr. Lino Baublio monografijoje „Antikinės teisingumo samprata ir jos įtaka vakarų teisės tradicijai“³. Dauguma straipsnių narinėjančių sąžiningumo turinį yra anglų, vokiečių kalbomis. **Tyrimo aktualumas.** Sutarčių laisvės principas padeda užtikrinti civilinės apyvartos efektyvų veikimą, todėl jos reglamentavimo nuostatos turi būti atidžiai išanalizuotos, siekiant sklandžios rinkos apyvartos ir asmenų interesų efektyvaus ir teisėto užtikrinimo. Civilinės teisės principai – sąžiningumo, protingumo, teisingumo – yra taikomi ir sutarčių teisės reglamentavimui. Vystantis bendradarbiavimui ne tik tarp ES šalių, taip pat elektroninės prekybos apimtims, sutarties laisvės principas yra plačiai vartojama tarp skirtingų šalių ir įvairiais būdais. Todėl yra svarbu išsiaiškinti kokių turiniu sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principai atsispindi sutarčių laisvės kontekste.

¹ A. Vaišvila. Teisingumas: jo formos ir socialinė reikšmė (metodologinis aspektas) // Jurisprudencija. 2002, T. 24 (16), P.196-203.

² Arlauskas S. Socialinis ir procedūrinis teisingumas teisiniame diskurse // Jurisprudencija. 2006, T. 8(86). P. 24-28.

³ Baublys. L. Antikinės teisingumo sampratos ir jos įtaka vakarų teisės tradicijai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.

Tyrimo hipotezė – sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principų turinio nepakankamas apibrėžtumas trukdo efektyviai naudotis sutarčių laisvės principu Lietuvos Respublikos teisės aktuose.

Tyrimo dalykas ir objektas. **Objektas** – sutarties laisvės, remiantis sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principais, turinys. **Dalykas** – sutarties laisvės principo reglamentavimas remiantis sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principais.

Tyrimo tikslas – atskleisti civilinės teisės sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principų turinį sutarčių laisvės principo aspektu.

Uždaviniai:

1. išanalizuoti sutarčių teisės paskirtį.
2. apibrėžti sutarčių laisvės principo kaip valios išraiškos atsiradimo ir išraiškos būdus;
3. atskleisti sąžiningumo turinį remiantis kitų šalių, Lietuvos teisės doktrina ir teismų praktika.
4. išanalizuoti teisingumo principo esmę LR Konstitucinio teismo, LAT nutarčių, Aristotelio bei Rawlso teorijų pagalba;
5. įvardinti principų įtaka sutarties laisvės principui ir pateikti išvadas.

Tyrimo metodai: Darbas yra teorinio analitinio pobūdžio krypties. Darbe naudojami lyginamasis, sisteminės analizės, loginės analizės, istorinis, lingvistinis metodai. Metodo taikymo eiliškumo atžvilgiu lingvistinis metodas taikytas pirmiausiai. Istorinis metodas leido nustatyti teisingumo, sąžiningumo, sutarčių laisvės principų ištakas. Lyginamojo, analizės metodo pagalba buvo lyginamos, analizuojamos mokslinės koncepcijos, nuomonės, šalių doktrinos. Analizės metodo pagalba buvo analizuojamos CK normos ir LAT nutartys. Aptarti tyrimai leido suformuoti magistro darbo išvadas.

Darbo struktūra. Baigiamasis darbas sudarytas iš įvado, keturių dalių, išvadų. Pirmoje darbo dalyje nagrinėjama sutarties ir sutarties laisvės principo samprata, įvardijamos skirtingos sutarčių teisės doktrinos. Antroje darbo dalyje analizuojamas sąžiningumo principas etine ir moraline prasme. Remiamasi Vokietijos, Anglijos, Prancūzijos ir Europos Sąjungos sutarčių teisės doktrinomis bei teisine praktika. Protingumo principas vertinamas siaurąja ir plačiąja prasme, pasitelkus Dž. Sartor'į protingumo schemą. Ketvirtoje darbo dalyje apžvelgiamas teisingumo principas. Analizuojama teisingumo samprata pagal J. Rawls'o ir Aristotelio teorijas.

1. SUTARTIES LAISVĖS PRINCIPAS

1. 1. Civilinės sutarties sąvoka

Siekiant geriau suprasti sutarčių egzistavimo poreikį demokratinės teisinės valstybės rinkos sąlygomis, būtina išnagrinėti pačios civilinės sutarties atsiradimo ištakas. Sutarčių teisė yra savarankiškas civilinės teisės institutas, turintis civilinės teisės ir prievolių teisės bruožų. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse sutarčių teisei skirta Šeštosios knygos II dalis, tačiau analizuojant sutarties teorinę ir praktinę reikšmę yra svarbios Civilinio kodekso knygos, reglamentuojančios sutartinių santykių subjektų veiklą, ypatybes, atsakomybę ir pan. Taip pat reikia nepamiršti, kad sutarčių teisė – tai specifinė civilinės teisės dalis, savo esme reikalaujanti ypatingo teisinio reguliavimo, nes pradines teises ir pareigas nusistato patys sutarčių teisės subjektai, atsižvelgdami į įstatymo, geros moralės ir viešosios tvarkos reikalavimus. Rinkos ekonomikos sąlygomis naujų sutarčių rūšių atsiradimas ir jų reglamentavimo poreikis dažnai verčia taikyti ne tik sutarčių teisei skirtas normas, bet remtis ir sistetine Civilinio kodekso analize. Faktas, kad civilinės teisės reglamentavimo principai – „subjektų lygiateisiškumo, nuosavybės neliečiamumo, sutarties laisvės, nesikišimo į privačius santykius, teisinio apibrėžtumo, proporcingumo ir teisėtų lūkesčių, neleistinumo piktnaudžiauti teise ir visokeriopos civilinių teisių teisminės gynybos“⁴ – bei bendrieji teisės principai – sąžiningumo, teisingumo ir protingumo – yra taikomi šalia specialiųjų sutarčių teisės principų (sutarties laisvės, sutarties privalomumo, konsensualizmo, silpnosios šalies gynimo sutartiniuose santykiuose) parodo, kad sutarčių teisė yra sudedamoji bendrosios, o tuo pačiu ir civilinės, teisės dalis.⁵

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas sutartimi laiko: „<...> dviejų ar daugiau asmenų susitarimą sukurti, pakeisti ar nutraukti civilinius teisinius santykius, kai vienas ar keli asmenys įsipareigoja kitam asmeniui atlikti tam tikrus veiksmus (ar susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų atlikimo), o pastarieji įgyja reikalavimo teisę.“⁶ Lietuvos Respublikos CK 6.154 straipsnio nuostatos įvardija šalių susitarimą, kaip pagrindą sutarčiai sudaryti, išimtiniais atvejais, gali būti reikalaujama specialios šalių susitarimo formos. Analizuojant sutarties sampratą būtina aptarti atskirus jos elementus. Pirmiausia, sutartis reikalauja daugiau nei vieno asmens dalyvavimo, apie šioms teisinių santykių dalyviams keliamus reikalavimus, t.y. veiksnumą ir teisnumą, bus kalbama kitoje darbo dalyje. Antra, sutarties apibrėžimas reikalauja atriboti ją nuo susitarimo sąvokos, nes jos ne visada sutampa, sutartis visada yra susitarimas, tačiau šis

⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.

⁵ Ambrasienė. A. Baranauskas. E. Bublienė. D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 109.

⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.

susitarimas yra specifinis ir skiriasi nuo visų kitų tuo, kad jis sukuria, pakeičia, panaikina civilinius teisinius santykius. Teisiniai santykiai – „tai teisės normomis sureguliuoti ir dėl to socializuoti žmonių santykiai, kurių dalyviai tarpusavyje susaistyti privalomos abipusių teisių ir pareigų pusiausvyros, kurią gina valstybė“⁷. Teisinių santykių objektas yra įvairūs visuomeniniai faktiniai santykiai, civiliniai teisiniai santykiai – tai asmenų turiniai ir su jais susiję neturtiniai santykiai, taip pat šeimos santykiai ir kiti įstatymų nustatyti asmeniniai santykiai. Civilinių teisinių santykių esmė yra ta, kad civilinė teisė reguliuojanti šiuos santykius, yra priskiriama privatinės teisės sričiai. Subjektai, civilinių teisinių santykių dalyviai, šiuos santykius pradeda, nutraukia ir plėtoja savanoriškai, t.y. laisva valia ir yra nepavaldūs vienas kitam. Sutarties apibrėžime įvardintas įsipareigojimas atlikti ar susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų reiškia, kad šalys sąmoningai ir savanoriškai prisiima įsipareigojimus, sukeliančius teises pasekmes, nes kita šalis įgyja reikalavimo teisę. Pastaroji savybė, asmens reikalavimo teisės įgijimas kito asmens atžvilgiu, parodo, kad valstybė vertina ir gina asmenų sutartinius teisinius santykius.

Negalime paneigti fakto, kad sutartys yra neatsiejami prekybinių ir kitų ekonominių santykių elementai, kurie buvo įtvirtinti dar romėnų teisėje, nes „<...> turtas (vartojamosios vertės) yra žmogaus biologinės ir kultūrinės egzistencijos įtvirtinimo priemonė, visų žmogaus teisių ir laisvių tikrovės pagrindas ir garantas. Ekonominis skurdas, kaip savo teisių įgyvendinimo ekonominių priemonių stygius, visur ir visada yra totalus žmogaus teisių ir laisvių varžymas“⁸

1.2. Teisumo ir veiksnio reikšmė sutartims

Išskirtinis dėmesys turi būti skirtas sutartinių santykių dalyviui, nes jis yra ypatingas subjektas, gebantis savarankiškai mąstyti, išreikšti savo valią ir prisiimti atsakomybę, t.y. turintis teisnumą ir veiksnumą asmuo. Teisnumas – asmens galėjimas turėti civilines teises ir pareigas, fiziniams asmenims jis atsiranda nuo jo gimimo ir baigiasi jam mirus⁹. Juridiniai asmenys, įgyja teisnumą ir veiksnumą vienu metu – nuo susikūrimo dienos, todėl subjektiškumas vartojamas apimant abi sąvokas arba vartojamas tiesiog teisumo terminas. Priklausomai nuo to, ar tai viešasis ar privatus savo teisnumą skirsto į specialųjį – „<...> jie gali turėti ir įgyti tik tokias civilines teises ir pareigas, kurios neprieštarauja jų steigimo dokumentams ir veiklos tikslams. Teisnumas yra valstybės suteikiama teisė veikti, nepriklausomai nuo jo lyties, amžiaus ir pan. Tačiau teisnumas yra „ne pati subjektinė teisė, o tik leidimas ją įgyti“, todėl tam, kad asmuo galėtų įgyti savo subjektingas teises, jam būtina turėti kitą savybę – veiksnumą.

⁷ Vaišvila. A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004. P.198.

⁸ Vaišvila. A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004. P.201.

Vien tik valstybės suteikta teisė turėti ir įgyti teises ir pareigas, dar nereiškia, kad asmuo gali ir nori dalyvauti civiliniuose teisiniuose santykiuose, pvz. sudaryti pirkimo – pardavimo sutartis. Šis asmens noras veikti yra skatinamas ne tik noro sukaupti kuo daugiau gėrių, bet greičiau „veikiančio žmogaus santykis su pačiu savimi.“¹⁰ Asmens tapatumo jausmas neatsiejamas su jo veikla.

Civiliniai teisiniai santykiai yra turtiniai teisiniai santykiai, kurių pagrindą sudaro nuosavybė. Pastarosios poreikis, užtikrinantis jų gyvybės išlaikymą, verčia žmones būti aktyviais, todėl civilinių teisinių santykių dalyvis, norintis ir galintis dalyvauti šiuose santykiuose, turi būti savarankiškas ir gebėti pasinaudodamas savo gebėjimais ir aplinka susikurti teisinius santykius. Be to, kadangi sutartiniai santykiai reikalauja dvejų ir daugiau asmenų dalyvavimo (aktyvaus arba pasyvaus), šio santykio dalyviui būtina pripažinti kito asmens nuosavybės ribas, t.y. priimti taisykles. „Taigi, asmuo yra (civilinių teisinių santykių subjektas) intelektualiai ir instrumentalizuotai veikti, priimanti civilinės teisės normas būtybė“¹¹. Ši asmens savybė civiliniuose santykiuose yra vadinama civiliniu veiksmumu.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.5 straipsnis šią civilinių santykių subjektų savybę – veiksmumą – apibrėžia taip: „Fizinio asmens galėjimas savo veiksmais įgyti civilines teises ir susikurti civilines pareigas. Civilinis veiksmumas atsiranda, kai asmuo sulaukia pilnametystės, t. y. kai jam sueina aštuoniolika metų“¹² tam tikrais atvejais, leidžiama nukrypti nuo amžiaus cenzos. Lietuvoje civilinių santykių subjektas tampa veiksnus, sulaukęs aštuoniolikos metų.

Istoriškai sutarties sąvoka siejama su Romos teise ir yra susiklosčiusi pirmiausia kaip tylus tarpusavio susitarimas tarp atskirų individų, kadangi mąstantys individai iš prigimties yra linkę į išlikimą, o to garantija yra laikoma ne tik gamtos suteikiama teisė būti, bet ir kitų asmenų, ir tuo pačiu, to paties asmens noras būti pripažintam, kaip turinčiam teisę egzistuoti. Šitai, jau nebe gamtinei, o socialinei egzistencijai būtina „<...> nuo gamtos dėsnių nepriklausoma ir proto dėsniams pavaldi valios laisvės forma“¹³. Iš to seka, kad kiekvieno individo „pareiga“, tiksliau noras išlikti, remiasi kito individo „pareiga“ (jei kalbėsime apie civilizuotą visuomenę) aut. past., noru pripažinti kito teisę į būti, tuo pačiu apribojant savo valios laisvę iki tokio lygio, kad tai netrukdytų kito individo egzistencijai.

⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.

¹⁰ Arlauskas.S. Turiningieji teisės pagrindai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 159.

¹¹ Ten pat. P. 157.

¹² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.

¹³ Arlauskas. S. Turiningieji teisės pagrindai . Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 143

1. 3. Sutarčių teisės doktrinos

Kalbant apie sutarčių teisę, svarbu įvardinti kokios egzistuoja sutarčių teisės doktrinos, įvardinant sutarčių sudarymo ir jų laikymosi pagrindus. Kadangi nėra vienos vyraujančios doktrinos įvairių šalių sutarčių teisėje, paminėsime pagrindinės doktrinas (1 lentelė). Šiuolaikinėje sutarčių teisėje galima aptikti visas šias doktrinas, nes kiekviena davė skirtingą indėlį sutarčių teisės plėtotei. Doktrinų įvairovė yra pagrindžiama tuo, kad vystantis visuomeniniams santykiams, keičiantis ne tik politinei bet ir ekonominei situacijai, keičiasi ir sutarties pagrindas bei jos laikymosi užtikrinimo būdai, nes kinta patys santykiai tarp skirtingų asmenų.

1 lentelė. Sutarčių teisės doktrinos¹⁴

Doktrina	Sutarties pagrindas	Sutarties laikymosi pagrindas
Konsensualizmo teorija	Šalių susitarimas sukurti teises ir pareigas	Susitarimas
Valios teorija	Laisva šalių valia	Asmens valia
Pažado, arba moralinio įsipareigojimo teorija	Moralinis pažadas	Sąmoningai duotas pažadas
Šalių autonomijos teorija	Šalių autonomija, garantuojama valstybės	Garantuoja valstybė
Pasitikėjimo teorija	Tikėjimas duotu pažadu	Abipusis pasitikėjimas, moralinis aspektas
Ekonominė teorija	Ekonominių ir socialinių interesų siekis	Ekonomiškai naudinga
Socialinė teorija	Visuomenės kooperavimasis	Naudinga visai visuomenei

- **Konsensualizmo teorija.** (lot. *consensus ad item* – sutikimas dėl to paties, bendra nuomonė). Šios teorijos atstovai sutartį laiko šalių susitarimu, kuriuo šalys susikuria abipuses teisę ir pareigas. Šalį laikytis sutarties įpareigoja jos sutikimas sudaryti sutartį ir jos laikytis. Kaip matysime tolimesniame darbe, vienu iš sutarties elementų Prancūzijos teisėje yra laikomas susitarimas (consentement).

- **Valios teorija.** Šalių valia yra esminis sutarties šalių teisių ir pareigų atsiradimo pagrindas. Šalys pačios savo valia jos laikosi. Ši doktrina labai panaši į konsensualizmo teoriją, nes abi doktrinos pirmenybę teikia valiai, o ne jos išraiškai, todėl ji tai pat pripažįstama Prancūzijoje.
- **Pažado arba moralinio įsipareigojimo teorija.** Sąmoningai duotas asmens pažadas vienas kitam įpareigoja šalis laikytis sutarties. Pažadas yra tas moralinis aspektas, kuris priverčia elgtis taip, kaip pažadėta. Moralinė pareiga sukuria teises pasekmes, t.y. teisinę prievolę.
- **Šalių autonomijos teorija.** Ši teorija remiasi prielaida, kad šalys pačios pajėgios reguliuoti tarpusavio santykius. Valstybės vaidmuo yra tik garantuoti, kad sutarties bus laikomasi ir nustatyti ribas, kurių rėmuose turi veikti šalys.
- **Pasitikėjimo teorija.** Šalys, pasitikėdamos viena kita, sudaro sutartis ir jos laikymosi pagrindas yra pagrįstas moralinėmis kategorijomis.
- **Ekonominė teorija.** Ekonominė nauda ir socialinė tvarka, yra tas garantas, kuris verčia sudaryti ir laikytis sutarčių, tai yra pragmatinis sutarties aiškinimo aspektas. Sutartis yra tik teisinė išraiška ekonominių, socialinių ir kitokių santykių.
- **Socialinė teorija.** Sutartis yra naudinga visai visuomenei, nes tai yra jos kooperavimosi būdas, todėl pati visuomenė užtikrina jos laikymąsi, versdama asmenis, kaip visuomeninio gyvenimo dalyvius vykdyti savo įsipareigojimus.¹⁵ Ši doktrina remiasi solidarumo principu, kuris reikalauja iš stipresnės sutarties šalies socialinės atsakomybės, t.y. šalis turi remtis ne tik savo asmeniniais interesais, tačiau privalo išanalizuoti ir kitos šalies poreikius.

Jei tvirtiname, kad „priežastis, skatina žmogų veikti ir žmogaus valia įgalina pasirinkti veikimo būdą“¹⁶, - o sutartis yra sudaryta asmenų laisva valia, galime daryti išvadą, kad sutarties laisvės principas yra natūraliai sekantis iš pačios sutarties esmės ir yra esminė asmens laisvės išraiška. Šiai nuomonei atstovauja valios doktrinos atstovai.

Dažnai yra ginčijamasi, kas svarbiau: pati valia ar jos išraiška. Rabinovič N.V. išskiria tris grupes atstovų. Pirmai grupei ji priskiria tuos, kurie pasisako už valios svarbą, nes jei ji yra atpažįstama ir suprantama, joks valios išraiškos būdas negali jos pakeisti ar nurungti, todėl esant prieštaravimui tarp valios ir jos išraiškos, pirmenybę turi būti atiduota valiai. Kitai grupei ji

¹⁴ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, P 18 – 21.

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Ten pat. P 21

priskiria valios išraiškos šalininkus, kurie savo teoriją grindžia tuo, kad jei valia neturėtų tinkamos išraiškos, apie jos (valios) turinį nebūtų galima kalbėti, ir jei ji jau yra išreikšta, vadinasi šalys, būdamos protingos ir atsakingos, norėjo, kad ta išraiška ir būtų vadovaujama. Tretieji – aiškina, kad valia ir jos išraiška turi atitikti viena kitą, tačiau kaip tą atitikimą reikia ir galima atpažinti ar nustatyti, jie nenurodo. Pritarčiau autorės nuomonei, kad jei valia yra aiškiai atpažįstama sutartyje ir ji prieštarauja sutarties turiniui, kaip valios išraiškos būdai, pirmenybė turi būti atiduota valiai, o sutartis pripažinta negaliojančia.¹⁷

Šalių autonomijos principo įtvirtinimas sutarčių teisėje siejamas su ekonominio bei politinio liberalizmo ideologija, kuri išplėtojo ir du privatinės teisės institutus, tokius kaip sutarties laisvės principas ir valios autonomija.

1. 4. Asmens valia civilinėse sutartyse

1. 4. 1. Geros valios reikalavimas civilinių santykių dalyviui

Valia – tai tik vidinis asmenų veiksmų elementas, kuris tampa visiems suprantamas, kai įgauna tam tikrą objektinę reikšmę, t.y. turi tam tikrą išraišką, kuri turi sutapti su valia. Praktikoje nutinka ir taip, kad valios išraiška ir tikroji asmens valia nesutampa dėl apgaulės, klaidos ar prievartos. Valios teorijos oponentai kritikuoja šią teoriją dėl to, kad ji neatsižvelgia į sąžiningo kontrahento interesus, taip pažeisdama ne tik pavienių asmenų interesus, bet ir civilinės apyvartos procesą, todėl jie teigia, kad asmeniui turi būti užtikrinama galimybė pasitikėti (sutarties turiniu) išreikšta kitų asmenų valia, o atsakomybė turi būti ne tik už realius veiksmus, bet ir už netinkamą jų išraišką.

Šiuolaikinėje teisėje valios trūkumas, sudarant sutartis, yra pagrindas pripažinti sutartį negaliojančia. Tam, kad laisvos valios aktas būtų pripažintas, būtini ir aktyvūs asmens veiksmai, išreiškiantys norą ir galią veikti ir pripažinti kito teisę veikti, užtikrinant galimybę susikurti tai, ko reikia visų asmenų išlikimui, t.y. asmenys turi turėti civilinį veiksnumą. Dar Romos laikais buvo įtvirtinta nuostata, kad asmenys galintys, tiksliau, turintys teisę sudaryti sutartis, yra ne visi, o tik tam tikras ypatybės - „caput“, - turintys asmenys. „Caput“ priklausė nuo trijų statusų: „status libertatis“ (laisvės statusas), „status civitatis“ (pilietybės statuso) ir „status familiae“ (šeimos statuso), vadinasi asmuo savo teisinį subjektiškumą (veiksnumą ir teisnumą) įgyja ne tik pagal savo padėtį valstybėje, bet ir šeimoje (pater familias)¹⁸.

¹⁷ Брагинский, Михаил Исаакович. Договорное право. Москва : Статут, 2006. Т.2. Р. 6-7

¹⁸ Vitkevičius. P. S. Romėnų privatinės teisės sutartys: mokomasis leidinys. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. P. 8

1.4.2. Valia, nuosavybė ir valdymo teisė

Kalbant apie individų valios laisvę, svarbu pabrėžti, kad individas yra ne tik jo kūnas, bet ir tai kas jį supa, su kuo jis save identifikuoja, individo „aš“, tėvynė, namai ir pan. Čia iškyla klausimas, ar egzistuoja „individo ribos“ ir jei taip, tai kokios jos? Šiuolaikinėje visuomenėje individas yra dažnai apibūdinamas remiantis ne tik jo fiziologiniais duomenimis, bet ir jam priklausančia nuosavybe (nuosavybė čia suprantama plačiąją prasme; ne tik kaip materialinis turtas, bet ir kaip „dvasinė kategorija“¹⁹, ir kaip pažymi I. K. Sklovskis, „<...> pirmąkart visuomenėse visa daiktinė aplinka buvo įsivaizduojama kaip žmogaus asmens pratęsimas. Būstai, galvijai, buvo laikomi žmogaus kūnu. Būtent toks požiūris lėmė, kad mirusįjį į pomirtinį gyvenimą lydėdavo visi jo asmeniniai daiktai“²⁰ Taigi, individas yra ne kas kita kaip jo kūnas ir jo turima nuosavybė, nes be jos jis negalėtų egzistuoti, nuosavybė – tai tarsi išlikimo garantas.

Kyla klausimas, jei kiekvienam reikalinga nuosavybė, siekiant išlikti, o išgyvenimo instinktas yra užkoduotas kiekvieno prigimtyje, koku būdu yra įgyjama nuosavybė ir kaip ji pa(si)dalijama tarp individų. Locke savo kūrinyje „Apie nuosavybę“ teigia: „Nors žemė ir visi žemesnieji padarai priklauso visiems žmonėms bendrai, visgi kiekvienas žmogus turi „nuosavybę“ savo paties „asmens nuosavybę“. Niekas, išskyrus jį patį, neturi į ją teisės“. Galime sakyti, kad jo kūno ir rankų „darbas“ tikrai priklauso jam pačiam. <...> Dievas ir paties žmogaus protas įsakė jam užvaldyti žemę, t.y. pagerinti ją savo gyvenimo labui įdedantį į ją dalį savęs, savo darbo“²¹ Panašiai nuosavybę apibūdina savo darbe „Nuosavybė ir įstatymas“ ir F. Bastat „Nuosavybė <...> kaip teisė, kurią turi darbuotojas į jo darbu suskurtą vertę.<...> Nuosavybė yra neišvengiama žmogaus prigimties išdava“²², todėl natūralu nuosavybės teisę laikyti pagrindine subjektine turtine teise.

Galime daryti išvadą, kad nuosavybė, pagal Locke yra įgyjam trimis būdais: Dievo, žmogaus darbo ir proto pagalba, ir į jį niekas neturi teisės kėsintis. Tačiau jis nepagrindžia, kodėl kiti turi pripažinti individo nuosavybės neliečiamumą. Nuosavybės pripažinimas yra ne kas kita kaip vieno asmens valios aktas, kurį pripažįsta ir į kurį nesikėsina kitas asmuo. Tačiau Locke savo darbe kalba ne apie nuosavybės įteisinimą, o apie jos atsiradimo aplinkybes, todėl norint

¹⁹ Ten pat. P. 161

²⁰ Ten pat. P. 161

²¹ Locke J. Apie nuosavybę. Prieiga per internetą: <http://www.lrinka.lt/Skaitiniai/Laisvoji%20rinka/locke.pdf>; prisijungimo laikas: 2010 – 09 – 16.

²² Bastat F. Nuosavybė ir įstatymas. Prieiga per internetą: <http://www.lrinka.lt/Skaitiniai/Laisvoji%20rinka/bastiat.pdf> prisijungimo laikas: 2010–09–16.

suprasti, kodėl vieno asmens valios laisvė turi būti apribota, siekiant nepažeisti kito asmens valios laisvės, turime kalbėti apie procedūrinį nuosavybės pripažinimą.

Pirminis daikto užvaldymas, siekiant jį turėti savo nuosavybėje gali būti pagrįstas „okupacine“ teorija, kuria remiasi I. Kantas ir Hėgelis, tačiau ši teorija galima tik pirminio užvaldymo atveju, t.y. „bešeimininkio daikto užvaldymo atveju“²³, ir yra vienašalis valios išraiškos aktas. Be to ši teorija nepaaiškina, tolesnių kartų nuosavybės pasidalijimo, nes kalbama apie tokią situaciją, kai supantys daiktai atitenka nuosavybės teise tam, kuris jį užvaldo pirmasis, o tai nepaaiškina tolimesnės nuosavybės instituto evoliucijos. „Bešeimininkio daikto“ užvaldymas yra susijęs su viena iš subjektinių teisių, susijusių su turtiniais santykiais, - su valdymo teise.²⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas valdymo teisės atsiradimą taip pat sieja su asmens valia: „Valdymas atsiranda fiziškai užvaldant daiktą, kai tik užvaldęs daiktą asmuo gali paveikti daiktą pagal savo valią. Taip pat užvaldant daiktą turi būti išreikšta asmens valia turėti tą daiktą kaip savą.“²⁵ Jei asmuo disponuoja tokiomis galiomis, kurios leidžia jam užvaldyti niekam nepriklausančius daiktus, kurie jam reikalingi, ir jis turi tokią teisę, galime teigti, kad per daikto valdymą yra išreiškiama jo individualiai autonominė būtis, todėl valdymo teisė, kalbant apie pagrindines subjektines teises, turtiniuose santykiuose galime laikyti viena iš pagrindinių teisių.

1.4.3. Asmens valia kaip sutartinė bendra valia

Norint kalbėti apie nuosavybės legitimaciją ir jos priežastis, svarbu įvardinti, kad nuosavybė, pirmiausia, turi būti apibrėžta ne tik laiko, bet ir erdvės atžvilgiu, t.y. turi būti nustatomos jos ribos, kurios sąlygotų ir asmens valios laisvės ribas. Turi atsirasti skirtis tarp to kas „mano“ ir „tavo“. „Teisėtai mano (meum juris) yra tai, su kuo aš esu taip susijęs, kad naudojimas, kurį kitas be mano sutikimo norėtų vykdyti, būtų skriaudimas manęs.“²⁶ Daiktą galima laikyti savu (manuoju) tik tada kai: „aš galiu tvirtinti, kad aš būsiu nuskriaustas daikto naudojimu, kurį vykdo kitas, o aš nevaldau“.²⁷ Valdymas čia suprantamas ne tik fizine, bet ir intelektualine prasme. Supratimas, kas yra mano, leidžia man įsisamontinti kas yra tavo, nes tu leidi man tai suprasti. Žmonės labai gerai jaučia tarpusavio nuosavybės ribas tarp to, kas mano ir tavo, ir jei mes abu žinome kas kieno yra, mums kaip racionaliai mąstantiems individams nesunku dėl to susitarti. Tokiu būdu vieno asmens laisvės ribos tarsi parodo, kad asmuo

²³ Arlauskas. S. Turiningieji teisės pagrindai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.. P. 164.

²⁴ Ten pat. P. 164 – 165. .

²⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262

²⁶ Leonas. P. Teisės filosofijos istorija. Vilnius: Mintis, 1995. P. 313.

²⁷ Ten pat.

nepretenduoja į kito asmens laisvės ribas, o tuo pačiu ir pripažįsta kito nuosavybę. Galima daryti išvadą, kad nuosavybės įsigijimas yra susijęs ir su jos pripažinimo ir gerbimo, kitų asmenų atžvilgiu, t.y. legitimacija.

Kalbant apie nuosavybės pripažinimą, kalbame apie asmenų bendrąją valią, nes būtent ji yra tas garantas, kuris leidžia nusistatyti tarpusavio nuosavybės ribas. Bendroji valia, šiuo atveju, yra suprantama ne kaip visos visuomenės valios išraiška, apie kurią kalba Ruso, bet apie kelių šalių, t.y. kelių individų valios santykį, kuris čia pasireiškia civilinių santykių subjektų santykiuose, o tiksliau, tarpusavio sutartyje. Kalbėdami apie šeimininkio daikto užvaldymą, kuomet gėrybių yra tiek daug, kad asmenų interesai nesusiduria tarpusavyje dėl jo užvaldymo, todėl kyla klausimas, kaip asmenys susitaria ir nekonfliktuoja, kuomet jiems reikalingas daiktas, kuris yra „tavo“. Hėgelis šią situaciją aiškina taip: „asmens – nuosavybės subjektai stoja vienas prieš kitą kaip partneriai <...> turėti nuosavybę ne tik daikto ir savo subjektyvios valios, bet ir kitos valios dėka, taigi ir tam tikroje bendroje valioje.“²⁸ Bendroji valia ir yra tas pagrindas, kuris leidžia asmenims susitarti dėl to, kas yra bendrai priimtina – tai „<...> šalių teisių ir pareigų atsiradimo pagrindas <...>“ sutartyse.²⁹

1.5. Sutarties laisvės principo esmė ir taikymo ypatumai

ES bendros rinkos pagrindą sudaro keturios laisvės: laisvas asmenų judėjimas, laisvas kapitalo judėjimas, laisvas paslaugų ir laisvas prekių judėjimas. Visos šios laisvės gali egzistuoti tik todėl, kad yra pripažįstamas asmens laisvės principas, o visas šias laisves leidžia efektyviai plėtoti sutarčių teisė.

Sutarties laisvės principas praktikoje pasireiškia ir gali būti analizuojamas šiais aspektais:

- „*laisve sudaryti sutartį* – subjektas pripažįstamas laisvu ir pajėgiu išreikšti savo valią, ir taip dalyvauti rinkos apyvartoje pasirinkdamas kada, kur ir su kuo. Civilinio kodekso 1.91 str. šią teisę riboja, tiksliau sakant saugo, jei ji pasireiškia panaudojant prievartą, apgaule, ekonominį smurtą ar grasinimą;
- *laisve atsisakyti sudaryti sutartį* – asmens laisvė gali būti suprata ne tik tuo, kad jis gali kažkuo būti, bet ir tuo, kad gali savo laisva valia atsisakyti nuo tam tikrų veiksmų ar neveikimo. Išimtis taikoma tik viešųjų sutarčių sudarymui: „visiems paslaugas teikiantis ar prekes parduodantis juridinis asmuo (verslininkas) privalo sudaryti sutartį su bet kuriuo asmeniu, kai šis kreipiasi, išskyrus įstatymų

²⁸ Arlauskas. S. Turiningieji teisės pagrindai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 152.

²⁹ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendroji dalis: lyginamasis aspektas. Vilnius: Justitia, 2004. P. 21

nustatyta tvarka patvirtintas išimtis“³⁰„bei monopolinėms įmonėms, siekiant riboti konkurenciją : „draudžiama ūkio subjektams atlikti veiksmus, kurie riboja ar gali riboti konkurenciją, nesvarbu, kokio pobūdžio jų ūkinė veikla<...>“³¹

- *laisve nustatyti sutarties turinį*, t.y. jos sąlygas – išreikšdamas savo valią, subjektas ją turi teisę išreikšti tam tikromis sąlygomis, geriausiai atspindinčiomis jo norus; Sutarties sąlygoms gali būti taikomi tam tikri ribojimai, pvz. tam tikrai sutarčių rūšiai reikalinga licenzija ir pan. arba sutarties objektu turi būti apibrėžti tik tam tikros rūšies daiktai.
- *laisve sudaryti sutartis, kurių įstatymas nenumato*, jeigu tokios sutartys neprieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms. Rinkos ekonomikos sąlygomis, transakcijų įvairovė verčia mus ne tik nuolatos keistis, bet ir tarpusavio santykiai įgauna vis kitokią išraišką, todėl sutarčių laisvės principas yra atviras kelias sudaryti sutartis, kurių negali apibrėžti įstatymų leidėjas, tačiau visa tai turi atitikti teisės ir moralės reikalavimus.³² Šio sutarčių laisvės aspekto ribojimas imperatyviomis įstatymo normomis reiškia, kad nepriklausomai nuo teisės šaltinio, nustatančio imperatyvias normas (tarptautinė ar nacionalinė), jų šalys savo susitarime turi laikytis, priešingu atveju, sutartis bus pripažinta negaliojančia.

Romoje sutartis buvo laikoma negaliojančia, jei sutartis neišreiškė jų tikrosios valios, tokiomis buvo laikomos sutartys sudarytos dėl klaidos, grasinimų bei apgaulės būdu, šios nuostatos yra išplėtotos ir dabartiniame Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.156 – 6.158 straipsniuose („Sutarties laisvės principas“, „Imperatyvios normos ir sutartis“, „Sąžiningumas ir sąžininga dalykinė praktika“), kuriuose normos nustato, kad asmenys, turi teisę sudaryti sutartis savo nuožiūra ir nusistatyti tokias tarpusavio teises ir pareigas, kokios jiems yra priimtinos. Išlyga, kad jos neprieštarauja nustatytoms imperatyvioms įstatymo normos, viešajai tvarkai ir gerai moralei, tai reiškia, kad asmenys gali išreikšti savo laisvą valią su kuo nori ir kaip nori, t.y. pačiu naudingiausiu jiems būdu ir forma, tačiau imperatyvių teisės normų rėmuose. Individo laisvė kaip didžiausia liberalizmo vertybė, sutarčių teisėje įsikūnija kaip sutarties laisvės principas. Locke‘as kaip ir Millis išskyrė, kad: „turi egzistuoti tam tikra minimali asmeninės laisvės sritis, kurios jokių būdu negalima pažeisti; <...> turi būti nubrėžta riba tarp privataus

³⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.

³¹ Lietuvos Respublikos Konkurencijos įstatymas// Valstybės žinios. 1999, Nr. 30-856.

³² Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendroji dalis: lyginamasis aspektas. Vilnius: Justitia, 1996. P 34

gyvenimo ir visuomeninės valdžios sričių.“³³ Šią ribą filosofai akcentuoja, nes žmogui reikia asmeninės erdvės tam, kad jis galėtų tobulėti ir išreikšti save.

Vakarų Europoje sutarčių laisvės principas įtvirtintas kaip vienas iš fundamentalių principų. Šis principas egzistuoja nuo Romos laikų ir per visą laikotarpį iki šių dienų tapo aksioma, taikoma sutarčių teisėje ir yra ne tik įtvirtinta kaip atskiras imperatyvus principas, bet jo svarbą pabrėžia ir kiti civilinės teisės principai, tokie kaip teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principai. Byloje *Printing and Numerical Registering CO v Sampson* (1875) L.R.19 Eq. 462, Ch, Anglija³⁴, sutarties laisvės principui suteikiamas toks statusas :<...> jei yra svarbesnių teisių, nei taisyklės numato, tai tik asmens teisė, būnant pilnamečiu ir sveikos nuovokos, laisva valia derėtis ir sudarinėti sutartis, kuri turi būti garantuota ir pripažinta teismo <...>.“ Išsamiau ši Anglijos teisės specifika bus aptariama antroje šio darbo dalyje.

Sutarčių laisvės principą Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.2. str. apibūdina kaip vieną iš civilinių santykių reglamentavimo principų.³⁵ Šio principo esmė ta, kad asmenys išreiškdami savo laisvą valią, tuo pačiu užtikrina rinkos ekonomikos funkcionavimą, nes dalindamiesi sukurtais gėriais ir paslaugomis, asmenys būdami laisvi išreikšti savo valią, dalyvauja rinkos ekonomikoje kaip pilnateisiai nariai, taip siekdami geriausio susitarimo visoms pusėms bei užtikrindami rinkos apyvartą.

Principo svarbą parodo ir faktas, kad jis yra įtrauktas ir į Lietuvos Respublikos Konstituciją: „Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva.“³⁶ Šis principas garantuoja asmenims teisę turėti nuosavybę, ją valdyti ir disponuoti, pasirenkat jam priimtina formą ir asmenis, taip pat užtikrinant asmens teisių gynimą valstybės lygmeniu. Asmens teisė laisvai ir nevaržant vienas kito veikti yra įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos (46 str. 1 d.)straipsnyje „<...> naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo <...> nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių“³⁷

Šis principas Tarptautinės privatinės teisės unifikavimo instituto parengtuose UNIDROIT principuose, kurie neturi privalomojo pobūdžio, bet veikia kaip *lex mercatori*, sutarties laisvės

³³ Kis. J. Šiuolaikinė politinė filosofija. Vilnius: Pradai, 1998. P. 58.

³⁴ *Printing and Numerical Registering CO v Sampson*.(1875) L.R.19 Eq.462, Ch, Anglija. [ftp://ftp.pearsoned-ema.com/HPE_Samples/SampleChapters/9781405846912.pdf](http://ftp.pearsoned-ema.com/HPE_Samples/SampleChapters/9781405846912.pdf). prisijungimo laikas: 2010-10-23.

³⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.

³⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 – 1014.

³⁷ Vaišvila. A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia. 2004, P. 205.

principas yra įtvirtintas 1.1. straipsnyje „Šalys yra laisvos sudaryti sutartis ir laisvai nusistatyti jų turinį“. ³⁸

Sutarčių laisvės principo ribojimas yra būtinas dėl kelių priežasčių: pirma- sutarties šalys ne visada yra lygiaverčiai veiksnios, antra- išlieka moralinis reikalavimas atsižvelgti į silpnosios šalies padėtį, trečia – siekiant apsaugoti visuomenines vertybes ir teisėtumą. Konstitucija pripažįsta valstybės teises ir pareigas: „Valstybė remia visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą. Valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei. Įstatymas draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką, saugo sąžiningos konkurencijos laisvę. Valstybė gina vartotojo interesus.“³⁹ Tačiau reikia nepamiršti ir pritarti F. A. Von Hayek'o nuomonei, kad: „teisė tarnauja visuomenei, t.y. tarpasmeninių santykių tvarkai palaikyti; tad asmens veiksmai, kurie nekliauso kitų, neturi būti teisinės kontrolės objektas, kad ir kaip jie būtų reglamentuoti papročių bei moralės“⁴⁰ Reikia nepamiršti, kad ekonominė ir teisinė sutarčių laisvė ne visada sutampa, ir tai gerai iliustruoja šiandienos ekonominės situacijos pavyzdys: pirkėjas dažnai turi nusileisti pardavėjui, nes „rinka“ negali jam užtikrinti, kad jis galės panaudoti savo sutarties laisvės teisę ir pasirinkti pirkti ar nepirkti tam tikrą produktą dėl savo ekonominės padėties.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiasis Teismas taip pat yra išsakęs savo nuomonę sutarčių laisvės ribojimo atžvilgiu: „Ūkinės veiklos laisvė nėra absoliuti, ji, kaip ir kiekviena kita konstitucinė teisė, gali būti ribojama, kai reikia apsaugoti žmonių teises ir laisves, visuomenės ir valstybės interesus. Nors ir deklaruojamas sutarčių laisvės principas, tačiau analogiškas teisės ribojimo principas taikomas ir sutarčių teisėje. Absoliuti sutarčių laisvė nėra galima, nes tai kenktų verslo santykiams, galėtų pažeisti kitų asmenų interesus. Sutarčių laisvę riboja ne tik imperatyviosios teisės normos, bet ir visuomenės moralės bei sąžiningumo principai. Esant pakankamam pagrindui – silpnesnės šalies interesus, viešojo tvarka, visuomenės interesus, kreditoriaus interesus – valstybė gali daryti poveikį ir sutartiniais santykiams“.⁴¹

Savo nuomonę dėl sutarties šalių valios yra išreiškęs ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiasis Teismas: vertinant tikrąją sandorio šalių valią jo sudarymo metu, reikia vertinti byloje esančių įrodymų visumą, o ne pavienes faktines aplinkybes, taip pat sandorių šalių elgesį

³⁸ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Rome: UNIDROIT, 2004 prieiga per internetą: www.unidroit.org/english/principles/.../main.htm; prisijungimo laikas: 2010–10–15.

³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 – 1014..

⁴⁰ Hayek von F. A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. II tomas. Socialinio teisingumo mirasas. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 87.

⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2002 m. birželio 5 d. nutartis priimta civilinėje byloje *Utenos apskrities valstybinė mokesčių inspekcija v. A. Trinkūnas ir V. Raugo individuali įmonė*, Nr 3K-3-831/2002 m. kat.15.2.1.2.

ties sudarant sandorį, tiek po jo sudarymo.⁴² Vadinasi, siekiant tinkamai išnagrinėti sutarties sąlygas, būtina įsigilinti į šalių veiksmus, ne tik ikisutartiniuose santykiuose, bet ir sutarties sudarymo ir vykdymo procese. Svarbu paminėti, kad šalių valia yra saistoma ne tik įsipareigojimo atskleisti savo tikrąją valią sutarties sudarymo metu, bet nuo šios valios nenukrypti visos sutarties vykdymo metu. Kaip matysime tolimesniame darbe, šis principas bus išpraustas į sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principų rėmus, kurie yra bendrieji teisės principai taikomi visose civilinės teisės pošakiuose ir institutuose.

Kitas svarbus aspektas yra dispozityvaus reguliavimo metodo įtvirtinimas civilinėje teisėje ir jos šakoje – sutarčių teisėje. Šio metodo esmė: „viskas, kas neuždrausta pozityviosios teisės normų, leidžiama. <...> Dispozityvusis reguliavimas orientuotas į faktą, kad visuomeniniai santykiai atsiranda anksčiau už teisės normą“. ⁴³ Savo esme sutartiniai santykiai ir yra susiklostantys anksčiau, nei prireikia teisės normos, nes mes savo noru sudarome sutartį savo interesams patenkinti, o ne teisės norma mus įpareigoja tai daryti. Sekantis dispozityvumo ypatumas – nustatant tik bendriausias santykio dalyvių elgesio ribas, paliekant asmenims iniciatyvos teisę savo nuožiūra nusistatyti detalesnius tarpusavio įsipareigojimus, parodo, kad sutarčių teisėje asmens statusas laikomas autonomišku ir įtvirtinamas sutarties laisvės principas.

Sutarties laisvės pagrindu sudaryta sutartis savo teisine prasme ir reikšme yra prilyginama įstatymui. Todėl aptarus esminius sutarties laisvės principo aspektus, reikia paminėti, kad šis principas rinkos ekonomikos sąlygomis gali būti ne tik naudingas ekonomine prasme, bet ir žalingas savo socialine prasme. Rinkos funkcijos neapima asmenų socialinės apsaugos funkcijos, o asmens autonomija dar nereiškia asmens savivalės, todėl valstybė tam tikra apimtimi atlieka asmenų santykių regulatoriaus vaidmenį.

Kai yra kalbama apie sutarties laisvę, paprastai kalbama, apie negatyvios laisvės sąvoką, kurios esmę geriausiai atspindi klausimas: „kokios erdvės ribose subjektui – asmeniui ar asmenų grupei – leidžiama ar leistina daryti tai, ką jis sugeba, arba būti tokiu, koku jis gali, kitiems asmenims nesikišant“⁴⁴ Priešingai, nei pozityviosios laisvės atveju, čia nekalbama apie laisvės apribojimo šaltinį(ius), bet dėmesys akcentuojamas į laisvės ribas, kurios yra tuo platesnės, kuo kiti mažiau kišasi į mano veiksmų laisvę. Valstybės vaidmuo čia reikalingas tik tiek, kiek to reikalauja silpnųjų apsauga ir visuomeninės tvarkos stabilumo išlaikymas, priešingu atveju visiška valstybės nesikišimo politika vestų į silpnųjų išnaudojimą, nes skirtingų interesų

⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. balandžio 11 d. nutartis civilinėje byloje *A. K. v. L. K.*, bylos Nr. 3K-3-445/2001; 2003 m. gruodžio 3 d. nutartis civilinėje byloje *M. V. v. M. N.*, bylos Nr. 3K-3-1167/2003; 2006 m. gruodžio 11 d. nutartis civilinėje byloje *R. D. v. O. D.*, bylos Nr. 3K-3-653/2006; 2007 m. vasario 7 d. nutartis civilinėje byloje *AB Turto bankas v. O. S.*, bylos Nr. 3K-3-45/2007

⁴³ Vaišvila. A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004. P. 70.

suderinimas ne visada įmanomas. Visada išlieka klausimas, koku mastu valstybė turi ir gali kištis į privačius asmens reikalus, vienareikšmio atsakymo nėra, tačiau Benjaminas Constantas, būdamas uolus laisvės ir privatumo šalininkas, pripažino, kad „religijos, įsitikinimų, žodžio, nuosavybės laisvė turi būti apsaugota nuo savavališko kišimosi“⁴⁵, pagal jį tai yra ta erdvė, į kurią neturėtų kištis valstybė ar kitos institucijos. Skirtingų autorių darbuose, šis sąrašas yra skirtingas – nuo prigimtinės teisės iki kategorinio imperatyvo, – tačiau visi nurodo, kad egzistuoja sričių, kurios turi būti paliktos asmens laisvei, svarbiausia, kad jos būtų aiškiai apibrėžtos ir visiems suprantamos. Todėl svarbu apibrėžti ką mes vadinsime gera morale ir teise. Teisė dažniausiai suprantama siaurąja prasme kaip įstatymo norma, kurios privalu laikytis, t.y. „teisės normos tvarko santykius tarp žmonių taip, kad šią tvarką galima išreikalausiti prievarta“⁴⁶, ji riboja išoriškai, reikalaudama atitikimo įstatymams, legalumo reikalavimas. I. Kanto požiūriu, „teisinis veikiančių subjektų santykis yra toks, kuris nereikalauja iš vieno santykio dalyvio tikslingai veikti kito asmens labui“⁴⁷, tik susilaikyti nuo žalos darymo kitam ir grindžiamas grasinimu bausme, t.y. „reikalauja derėjimo su įstatymu“.

Kalbant apie prieštaravimą gerai moralei, kaip ir prieštaravimą teisei, kalbame apie tam tikrų pareigų neatlikimą, tačiau moraline prasme, jei remsimės I. Kantu, susiduriame poelgio vidiniu vertinimu, t.y. su sąžine. „Moralė (lot. mores – papročiai) 1. plačiąja reikšme – bendruomenės gyvenime pripažintų taisyklių, papročių ir tradicijų dorovingumas ir pasirengimas tų reikalavimų laikytis kaip tinkamiausių; 2. siaurąja reikšme – griežtai privalomo elgesio normų visuma ir tas normas atitinkanti gyvenimo nuostata.“⁴⁸ Moralė savo esme jau yra reikalavimas elgtis gerai.

Sutarčių laisvės principas, pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso normas, gali būti ribojamas siekiant apsaugoti visuomenės interesus, silpnesniąją šalį, šios „vertybės“ yra saugomos imperatyviomis įstatymo normomis, tokiomis kaip: CK 6.252 str. „Šalių susitarimai dėl civilinės atsakomybės netaikymo ar jos apribojimo“, CK 6.161 str., 6.184 str. „Viešojo sutartis“, „Viešųjų sutarčių sudarymo ypatumai“ (šios normos įpareigoja asmenis sudaryti sutartis), CK 6.188 str. „Vartojimo sutarčių sąlygų ypatumai“ ir kt.

Kalbant apie šalių ribotą veiksnumą ir kitus ribojimo aspektus, reikia nepamiršti, kad pats ribojimo faktas net ir esant būtinybei, neturi eliminuoti pačios sutarčių laisvės teisės.

⁴⁴ Kis. J. Šiuolaikinė politinė filosofija. Vilnius: Pradai, 1998. P. 57.

⁴⁵ Kis. J. Šiuolaikinė politinė filosofija. Vilnius: Pradai, 1998. P. 59.

⁴⁶ Anzenbcher. A. Filosofijos įvadas. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1992. P. 292.

⁴⁷ Arlauskas. S. Turiningieji teisės pagrindai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 35.

⁴⁸ Halder. A. Filosofijos žodynas. Vilnius: Alma Littera, 2001. P. 138.

2. SAŽININGUMO PRINCIPAS

2.1. Sąžiningumo principo samprata: etinis ir moralinis aspektai

Pagal dabartinį lietuvių kalbos žodyną terminas „sąžinė“ reiškia: „1. protinis ir emocinis savo veiksmų vertinimas pagal istoriškai nusistovėjusias moralės normas; 2. žinojimas, mokėjimas“.⁴⁹ Bendrojoje teisėje sąžiningumas (bonas fides) atitinka terminą „good faith“, „faith“ reiškia pasitikėjimą, ištikimybę, lojalumą⁵⁰. Verčiant pažodžiui sąžiningumas gali būti suprantamas kaip gera valia. Vokietijos civilinėje teisėje randame terminus „Treu“ – ištikimybė, lojalumas, ir „Glaube“ – tikėjimas, pasitikėjimas, įsitikinimas.⁵¹ Anglų kalboje sąžiningumo terminas gali būti vartojamas šiomis prasmėmis : honesty, good faith, conscience, fairness visos šios sąvokos gali būti verčiamos vienu žodžiu – sąžiningumas. Literatūroje sutinkame ir kitokias, artimas sąžiningumui, reikšmes, pavyzdžiui, sąvoka „good faith“ pagal F. A. von Hayke‘ą, verčiama kaip asmens garbingumas, honesty - pagal lietuvių – anglų kalbų žodyną – „dorovingumas“, conscience – sąmoningumas⁵².

Panagrinėjus žodžio „conscience“ reikšmę, galima pamatyti, kad ji reiškia ne ką kitą, o vidinį asmens įsitikinimą, kas yra bloga ar gera, vertinant savo ir kitų veiksmus. Sekant šio termino aiškinimu, galime daryti išvadą, kad sąžinė yra priemonė vertinti, tai kas dora arba ne, t.y. vertinti pamatuotus dalykus per savo emocinę prizmę. Šia prasme sąžinė visada yra subjektyvi, tačiau tai dar nereiškia, kad pagal savo vidinį įsitikinimą jis gali elgtis bet kaip. Moraliniu požiūriu, sąžinė yra nekintanti konstanta – kategorinis imperatyvas: „Elkis taip, kad tavo valios maksima galėtų būti visuotinio įstatymų leidimo principas,“⁵³ kuris nepriklauso nuo motyvuojančio turinio. Turinio aspektas išryškėja etiškajame sąžiningumo apibrėžime, kuriuo ir remiasi Hėgelio konvencinė etika, t.y. nusistovėjusiais standartais, papročiais, gerais elgesio standartais; sąžiningumą laiko tuo, ką mes vadiname gera valia (good faith). Tai visada susiję su asmens veikla, kuri gali būti dora ir nedora, labiau apčiuopiamas reiškinys.⁵⁴ Hėgelis remiasi prielaida, kad asmuo gyvendamas visuomenėje formuoja savo sąžinę, todėl kalbėdami apie sąžiningumą sutarčių teisėje, nagrinėsime jo supratimą būtent etine prasme, t.y. kokie yra elgesio standartai, papročiai ir pan.

Siekiant geriau suprasti, kas yra „geros būties“ siekis, reikia atsižvelgti į asmens padėtį, t.y. kokios vertybės jį supa ir yra pripažįstamos, nes skirtingose šalyse, skirtingas ir „geros

⁴⁹ Lietuvių kalbos žodynas. Prieiga per internetą : <http://www.lkz.lt/> ; prisijungimo laikas: 2010 m. spalio 10 d.

⁵⁰ Anglų –lietuvių kalbų teisės žodynas. Vilnius Alma Littera., 1998.

⁵¹ Vokiečių –lietuvių kalbų teisėtvarkos žodynas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.

⁵² Anglų –lietuvių kalbų teisės žodynas. Vilnius Alma Littera., 1998

⁵³ Arlauskas. S. Turiningieji teisės pagrindai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P.182

⁵⁴ Anzenbacher. A. Filosofijos įvadas.Vilnius: Katalikų pasaulis, 1992. P. 249.

būties“ supratimas (ypatingai skirtingų religijų visuomenėse). Pagrindinės socialinės vertybės, kurios yra pripažįstamos mūsų šalyje yra įvardintos Konstitucijoje, tačiau jų sąrašas nėra baigtinis, todėl dažnai siekiant išplėsti šių vertybių ratą yra akcentuojamas dėmesys į nusistovėjusią praktiką, papročius. To geras pavyzdys yra Vokietijos civilinio kodekso 242 straipsnio nuostata, kad asmuo turi elgtis ne tik sąžiningai (Treu und Glauben), bet ir pagal nusistovėjusius papročius. Sąžiningumas yra protingumo vertinimo kriterijus, jo gebėjimas suvokti savo vidinius paliepiumus kas yra gera ir bloga, objektyviai pasiekiant galimybę konkrečioje situacijoje įvertinti savo elgesį, t.y. ar aš nepiktnaudžiauju savo teisėmis ir galiomis.

Mums svarbu išnagrinėti koku būdu šis principas kaip ir kiti – protingumo bei teisingumo – principai atspindi asmenų sutartiniuose santykiuose, jei teigsime, kad jie kyla tik iš pavienių asmenų valios, tai kodėl yra svarbu laikytis sąžiningumo principo ir koku turiniu ir kokia apimtimi jis reguliuoja šiuos santykius, tuo pačiu apibrėždamas sutarčių laisvės ribas.

2.2. Sąžiningumo principo kilmė – „bona fides“

Teisės kategorija „sąžiningumas“ atsirado romėnų teisėje kaip „bona fides“ (lot. – geru pasitikėjimu, nuoširdžiai, visai atvirai). Šio termino vartojimas dažniausiai sutinkamas reglamentuojant *stipuliacijas* (žodines sutartis), kuris įtvirtindavo atsakovo prašymą padaryti išlygą dėl magistrato nurodytos formulės taikymo teismuose, t.y. galimybę patraukti atsakomybėn atsakovą, jei ieškovas nieko nesąžiningo nepadarė – *exceptio doli* – lot. kaltės (apgavystės) išimtis.⁵⁵ Šis principas parodo, kad abi šalys turi būti sąžiningos, jei siekia teisingo teismo sprendimo. Teisėjai, turėjo vadovautis magistratų nurodyta formule, įgijo diskrecijos teisę spręsti, kas yra sąžininga. Ši išimtis (*exceptio doli*) buvo taikoma tik *stipuliacijoms*, nes konsensualines sutartis reguliavo kitas principas, įtvirtintas formulėse – *fide bona* principas, kuriuo pagrindu atsirado keletas kitų institutų, tokių kaip: teisė sumažinti jau nupirkto prekės kainą (*aedilitian*), sandorio negaliojimo galimas pripažinimas, jei jis sudarytas dėl apgaulės, grasinimo ar suklydimo, atsakomybė pardavėjui už paslėptus daikto trūkumus ir kt.⁵⁶ Šie principai yra įtvirtinti ir Lietuvos Respublikos dabartiniame civiliniame kodekse, apie tai kalbėsime kitame skyriuje.

Panaikinus procedūras remiantis formulėmis, *bonas fides* tapo pagrindiniu *lex marcatoria* (prekybos teisės) principu, taip apimdama ne tik žodinėms ir rašytinėms sutartims taikytinus

⁵⁵ Zimmerman R. , Whittaker S. Good faith in European Contract Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. P. 25.

⁵⁶:Ten Pat.

principus, bet ir pirklių tarpusavio santykiams taikytiną teisę. Reikia pabrėžti, kad *bona fides* principas apėmė ir *aequitas* (lot. teisingumas) principą.

2.3. Sąžiningumo principas Vakarų šalių sutarčių teisėje

2.3.1. Vokietija

Dualistinė sąžiningumo samprata yra kilusi iš Romėnų teisės, tačiau buvo vartojamas vienas terminas „*bonas fides*“, apibūdinantis sąžiningumą, tuo pačiu keliu eina ir Prancūzijos teisės sistema, vartodama vieną terminą „*de bonne foi*“. Lietuvos civilinio kodekso komentare išskiriamos dvi sąžiningumo rūšys – objektyvusis ir subjektyvusis, panašiai sąvokas, tačiau jau terminologijoje, vartoja ir Vokietijos civilinis kodeksas: objektyvųjį sąžiningumą – „*Treu und Glauben*“ – taip pat atskiria nuo „*Guter Glaube*“ – subjektyvaus sąžiningumo. „*Treu*“ – reiškia ištikimybę, lojalumą, o teminas „*Glauben*“ – tikėjimą kito asmens pasitikėjimu, todėl abiejų šių terminų derinys mums suponuoja ištikimo, taktiško ir dorybingo asmens elgesį, kuris atsižvelgia į kito asmens interesus ir jo pagrįstų interesų apsaugą.⁵⁷

„*Treu und Glauben*“ principas yra įtvirtintas Vokietijos civilinio kodekso 157 str. ir 242 str., pastarajam straipsniui priskiriant papildomas funkcijas, kurios savo esme išplėtė sutarties šalių pareigas, t.y. pareiga keistis informacija, fiksuoti sutarties eigą ir pan. Šio straipsnio dėka buvo išplėsta ir teismo diskrecijos teisė, buvo leista koreguoti sutartį, atsižvelgiant į aplinkybių pokyčius, be to 242 straipsnis suteikė teisę riboti sutartinius santykius, siekiant užkirsti kelią piktnaudžiavimu teise.⁵⁸ Vokietijos civilinio kodekso 242 str. teigia : išsipareigojantysis asmuo turi atlikti taip, kad atitiktų sąžiningai, atsižvelgiant į priimtą praktiką („*Der Schuldner ist verpflichtet, die Leistung so zu bewirken, wie Treu und Glauben mit Rücksicht auf die Verkehrssitte es erfordern.*“⁵⁹). Ši norma yra atėjusi dar iš Vokietijos imperijos civilinio kodekso, kuriame teigiama: „Skolininkas turi atlikti veiksma sąžiningai, pilietinių santykių įpročiais.“⁶⁰

Vokietijos sutarčių teisėje sutartimi yra laikomas sandoris, kuriuo išreiškiamas ketinimas sukurti teisinius santykius. Ypatumas Vokietijos sutarčių teisėje yra tas, kad prievolė ir jos įvykdymas yra laikomi atskirais teisės institutais, be to sustarties pagrindu yra laikoma vidinė šalies valia, asmens veiksnumas ir sutarties įvykdymo galimumas.

⁵⁷ Ten pat. P.29.

⁵⁸ Zimmerman R. , Whittaker S. Good faith in European Contract Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. P. 25.P. 18-32.

⁵⁹ Vokietijos civilinis kodeksas. Prieiga per internetą : <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/BGB.htm>, laikas 2010 m. spalio 10 d.

Be to buvo išplėstos tokios teisės doktrinos kaip „culpa in contrahendo“, kuri yra labai plačiai vartojama teismų sprendimuose ir uždeda asmenims pareigą elgtis sąžiningai nuo pat ikisutartinių santykių pradžios, standartinių sutarties sąlygų kontrolė ir pan.⁶¹

Siekiant išsamesnio sąžiningumo principo apibūdinimo Vokietijos sutarčių teisėje, reikia paminėti ir 157 straipsnio svarbą, kuris įtvirtino sutarčių aiškinimo principus, remiantis sąžiningumu. Vokietijos teismų praktikoje teismai negalėdami remtis 242 straipsnio nuostatomis, remiasi 157 straipsniu taip įtvirtindami sąžiningumo principo svarbą sutarčių teisėje, šio principo kilmė taip pat siejama dar su Vokietijos imperijos civiliniu kodeksu: „Sutartis reikia suprasti sutinkamai su geros sąžinės reikalavimais ir pilietinės apyvartos įpročiais“⁶². Kaip matome iš pateiktos citatos, civilinis kodeksas sąžiningumo principą yra įtvirtinęs jau seniai, tačiau antroji šios normos dalis nurodo mums, kad ne tik pagal sąžinę, bet ir pagal pilietinius, o tai reiškia, tai šaliai būdingus įpročius, turi būti sudaroma sutartis. Teisės mokslininkai analizuodami teismo sprendimus susistemino (išskyrė ir sugrupavo) bylas, kuriuose yra naudojama sąžiningumo sąvoka, taip sukurdami vidinę sistemą, kurioje atsispindi sąžiningumo turinys, kuris apima pareigas, draudimus ir pan. Tačiau Vokietijos mokslininkai savo objektyvizacijos ir racionalizacijos metodais vengia sąvokos sustabarėjimo, nes tada ji prarastų savo pagrindinę ypatybę – daryti teisę lankstesnę.⁶³ Mokslininkas S. W. Siebert'as, remdamasis Vokietijos civilinio kodekso 242 straipsniui priskiria tokias funkcijas :

- pareigų papildymo; pareiga informuoti, dokumentuoti, kooperacijos, informacijos atskleidimo ir pan.
- teisių ribojimo; piktnaudžiavimo teise ribojimas ir pan.
- teisingumo atstatymo (sutarties pakeitimo, negaliojimo pagrindas)⁶⁴.

Kai kurie autoriai išskiria ir daugiau šio straipsnio funkcijų, tačiau jos jau yra tik vedinys iš anksčiau paminėtųjų. Pagrindinė problema su kuria susiduria Vokietijos teisininkai yra ta, kad vis dažnesnis sąžiningumo (good faith) sampratos vartojimas sprendžiant bylas, daro jų kiekį pernelyg didelį, kad būtų galima jas sisteminti ir jungti į tam tikras grupes, (yra apie 2000 psl. leidinys) todėl baiminamasi, kad sąžiningumo doktriną gali ištikti ta pati lemtis kaip Anglijos lygybės principą ar Romėnų *ius honorarium*.

⁶⁰ Vokietijos civilinis kodeksas. Prieiga per internetą : <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/BGB.htm>, laikas 2010 m. spalio 10 d.

⁶¹ Hesselink. M. W. The New European Private Law. The Hague , London, New York: Kluwer Law International, 2002. P 186.

⁶² Vokietijos imperijos civilinis kodeksas. Kaunas. 1927, Teisingumo Ministerija. Str. 157. P.33.

⁶³ Hesselink. M. W.. The Concept of Good Faith. Prieiga per internetą: <http://ssrn.com/abstract=1098856>;; prisijungimo laikas: 2010- 08- 23.

⁶⁴ Ten pat.

2.3.2. Prancūzija

Prancūzijos sutarčių teisėje, sąžiningumo (de bonne foi) principo vaidmuo yra vertinamas dviprasmiškai; ar tai yra grėsmė teisiniam aiškumui, ar kišimasis ir ribojimas asmenų valios laisvės tiksliai neapibrėžta apimtimi. Prancūzijos mokslininkai linkę šį terminą nagrinėti dedukcijos būdu; ieško teorinio paaiškinimo, kas sudaro sąžiningumo (good faith) turinį, kokia apimtimi jis turi būti vartojamas, tokiu būdu sukurdamas šalutinių pareigų (sub – duties) sistemą, kuri yra naudojamas teisniuose sprendimuose.

Savo ruožtu, kalbant apie ikisutartinius santykius, Lordas Ackner'is⁶⁵ pareigą šalims derėtis sąžiningai (in good faith) laiko iš prigimties neteisinga ir praktikoje iš esmės nesuderinama, nes kiekviena šalis, siekdama susitarimo, įgyvendina sau kuo palankesnes sąlygas.

Moraline prasme, sąžiningumas (good faith) yra ginamas dėl to, kad neteisinga vienodai elgtis su asmeniu, veikusiu siekiant gerų pasekmių ir to, kuris įgijo tam tikrą naudą apgaulės būdu. Prancūzijos civilinio kodekso 1134 str. 3 d. (de bonne foi) yra įtvirtinta pareiga sutarties šalims sutartį vykdyti sąžiningai („Elles doivent être exécutées de bonne foi.“⁶⁶) Kitas Prancūzijos civilinio kodekso straipsnis nurodantis šalims elgtis sąžiningai (de bonne foi) yra 1135 str., kuris įpareigoja šalį prisiimti įsipareigojimus ne tik tiesiogiai įtvirtintus sutartyse, bet ir tuos, kuriuos pagal prievolių rūšį, šalims suteikia įstatymas, paprotys ir pan. („Les conventions obligent non-seulement à ce qui y est exprimé, mais encore à toutes les suites que l' équité, l' usage ou la loi donnent à l' obligation d' après sa nature.“⁶⁷) Nors sąžiningumo principas įtvirtintas tik keliose civilinio kodekso straipsniuose, Prancūzijos mokslininkai plėtodami teisės doktriną, pareigą elgtis remiantis gera valia išplėtė:

- sutarties sudarymo metu šalys privalo elgtis remiantis sąžiningumu (good faith), t.y. sutarties laisvės principas yra ribojamas sąžiningumo (good faith) principo. Tačiau teismų praktikoje siekiant patraukti asmenį atsakomybėm, dėl nesąžiningumo (bad faith), reikia labai nukrypti nuo pradinio susitarimo;
- sutarties vykdymo metu sąžiningumo (good faith) principas išreiškiamas dviem prasmėmis: 1. pareiga būti ištikimam, kuri apima pareigą skolininkui elgtis taip, kad būtų pasitelkiamos visos priemonės sutarčiai įvykdyti (obligation de moyens) ir pareiga elgtis rūpestingai, kad būtų pasiektas rezultatas (obligation de resultat), bei pareiga kooperuotis, t.y. atskleisti informaciją.

⁶⁵ Didžiosios Britanijos teisėjas

⁶⁶ Prancūzijos civilinis kodeksas. Prieiga per internetą: <http://visualiseur.bnf.fr/CadresFenetre?O=NUMM-87199&M=imageseule>. Prisijungimo laikas: 2010-10-09.

⁶⁷ Ten pat.

Pagal Prancūzijos civilinio kodekso 1101 str. sutartis yra: „susitarimas, kuriuo vienas ar daugiau asmenų įsipareigoja ką nors duoti, padaryti ar nepadaryti“.⁶⁸ Šis apibrėžimas mums svarbus tuo, kad priešingai, nei Anglijos sutarčių teisėje, teisiniams santykiams atsirasti užtenka šalių valios sutapimo, t.y. šalių sutikimo sudaryti prievolę. Galiojanti sutartis turi apimti šalių susitarimą, sukurti prievolinius santykius, aiškų sutarties dalyką, sutarties pagrindą ir šalių sutartinius veiksmus.⁶⁹ Ikisutartiniai santykiai, kurie buvo įforminti atitinkamu dokumentu, yra laikomi sutartiniais santykiais ir taikomas sutarčių teisės normos, kitu atveju, jei yra tik apsieikiama ketinimais, bet nepasiektas joks išankstinis susitarimas, yra nelaikoma sutartiniais santykiais ir teisinė atsakomybė gali kilti tik patyrus nuostolių vienai iš derybų šalių (tačiau deliktinės atsakomybės taikymui reikalinga įrodyti šalies kaltę). Siekiant aiškumo dvejopo ikisutartinių santykių Prancūzijos sutarčių teisėje aiškinimo ir sąžiningumo principo taikymo juose, reikia pabrėžti, kad Prancūzijos civilinis kodeksas sąžiningumo reikalavimą taiko tik sutarties šalims, todėl antru atveju, esant (dokumentuotam) išankstiniam susitarimui yra taikoma ir sąžiningumo doktrina.

Į sutartinius santykius gali būti papildomai įtrauktos pareigos nenumatytos sutartyse, tačiau jas sufleruoja įstatymas, paprotys ar teisingumo principas. Šiuo atveju reikėtų paminėti, kad kalbame apie tą patį sąžiningumą, tačiau jis įvardijamas nepiktinaudžiavimo teise doktrina ir atlieka taisomąją funkciją. Prancūzijos teisės sistemoje piktinaudžiavimo teise doktrina iš esmės atlieka panašią funkciją, kaip Vokietijos ir Lietuvos civiliniuose kodeksuose įtvirtintas sąžiningumo principas, suteikiantis Prancūzijos teismams koreguoti sutarties sąlygas, jei jos yra nesažiningos ir nors Prancūzijos teisės doktrinos pagalba ir siekiama sustiprinti sąžiningumo (de bonne foi) principą, tačiau bijoma per didelės teismų diskrecijos taikant šį principą.

Panašios sandorių pripažinimo negaliojančiais nuostatos yra įtvirtintos ir Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse: „Dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ar realaus grasinimo arba dėl vienos šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi sudarytas sandoris, taip pat sandoris, kurį asmuo dėl susidėjusių aplinkybių buvo priverstas sudaryti labai nenaudingomis sąlygomis, gali būti teismo tvarka pripažintas negaliojančiu pagal nukentėjusiojo ieškinį.“⁷⁰

Šiuo aspektu, svarbu paminėti, kad sutartiniai santykiai atsiradę tarpusavio susitarimu, remdamiesi savo valia ir papročiais, patys nusistato interesų ribas, o valstybei belieka tik šį santykio turinį įteisinti. Todėl logiška būtų manyti, kad sąžiningumo principas, kaip ir kiti

⁶⁸ Mikelėnas. V. Sutarčių teisė: Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius. Justitia. 1996, P. 107.

⁶⁹ Ten pat.

teisingumo ir protingumo principai, apie kuriuos bus kalbama kitose darbo dalyse, yra natūraliai išplaukiantys iš pačių subjektų valios ir yra „pačių civilinių santykių dalyvių tarpusavio turtinių santykių reguliavimo instrumentas“⁷¹. Jei sutartį laikysime asmens autonomijos išraiška kyla problema, kada, kaip ir koku mastu galima ją riboti ir ar reikia ją riboti, ar nebus pažeistos asmens tapatybės ribos. Remiantis teisių ir pareigų vienvėde, galima daryti išvadą, kad asmuo išreišdamas savo valią turi atsižvelgti į kito asmens valios ribas, minimalus solidarumas prieš individualumą šioje vietoje užima svarbesnę padėtį.

2.3.3. Anglija

Kaip pavyzdį dėl asmenų sutartinių santykių turinio svarbos galime pateikti Anglijos teismo sprendimą byloje *Union Eagle Ltd v Golden Achievement Ltd.*, kuriame sprendimas buvo priimtas pirkėjo nenaudai, nes jis pavėlavo įvykdyti sutarties sąlygas ir nurodytu laiku nepavedė suderėtos sumos į pardavėjo sąskaitą. Teismas akcentavo, kad sutarties sąlygas asmenys prisiėmė savo valia ir žinodami jas bei jų įgyvendinimo principus jas pažeidė. Tačiau reikėtų paminėti ir tai, kad Anglijos sutarčių teisė kritikuoja sąžiningumo principo reikšmę, pabrėždami, kad teisės sistemoje ir tarp teisės sistemų (įvairių šalių), jis gali ir yra dažnai suprantamas skirtingai, sukeldamas teisinį neapibrėžtumą, dėl ko atsiranda pagrindas ją (teisę) piktnaudžiauti. Kadangi Anglijos teisės sistema remiasi teismų precedentais, dažnai susiduriama su piktnaudžiavimu teise, nes yra griežtai laikomasi sutarties sąlygų iškeliant asmens valios aktą ir motyvus aukščiau už sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principus.

Anglijos sutarčių teisėje sutartimi yra laikomas šalių susitarimas, kuomet egzistuoja šie elementai:

- „šalių susitarimas (agreement), išreikštas oferta ir akceptu;
- šalių veiksnumas (capacity);
- priešpriešinis patenkinimas (consideration);
- šalių ketinimas (intention) sukurti teisinius santykius.“⁷²

Atsižvelgiant į išvardintus sutarties elementus, galime matyti, kad ikisutartinių santykių specifika Anglijos teisėje yra kitokia nei Lietuvoje ar Vokietijoje, nes prievolės atsiradimui reikalingas priešpriešinis patenkinimas (vienos šalies įsipareigojimai yra lydimi kitos šalies įsipareigojimais) vien pažadas sudaryti sutartį ar atlikti tam tikrus veiksmus neįpareigoja.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.

⁷¹ Arlauskas. S. Šiuolaikinės civilinio proceso teisės paskirtis. Teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų taikymas turtinių teisinių santykių srityje. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008. P. 72.

Kalbant apie sąžiningumo principo taikymą ikisutartiniuose santykiuose, laikomasi nuomonės, kad abi šalys gali laisvai ir netrukdomai derėtis tuo pačiu metu su keliais asmenimis, nes abi prisiima susitarimo riziką ir ieško sau palankesnio rezultato, o derybų nutraukimas, kol nėra sudaryta sutartis nesukelia jokių teisinių padarinių. Todėl kalbant apie sąžiningumo principą, galime kalbėti tik apie jo taikymą realiai sudarytos ir galiojančios sutarties rėmuose, taip pat reikia nepamiršti, kad preliminaros sutarties dėl ateityje ruošiamos sukurti sutarties šios šalies teisės doktrina nepripažįsta. Egzistuoja tik viena išimtis – ketinimų protokolai, kuriame yra aptartos esminės sutarties sąlygos, sukelia teises pasekmes. Šioje vietoje iškeliamas civilinės apyvartos reikšmė, žvelgiant pragmatiškai, galima teigti, kad būtent šis požiūris turėtų būti skatinamas ekonomine prasme. Kita vertus, Anglijos sutarčių teisėje, sutarties laikymasis yra vienas svarbiausių principų, todėl didelis dėmesys yra skiriamas sutarties turiniui. Sutartis – šalių tarpusavio įstatymas.

Kalbant apie Anglijos sutarčių teisę, žvelgiant iš istorinės pusės galime pamatyti, kodėl sąžiningumo principas yra nutolęs, o tam tikrais atvejais žvelgiant į sprendimus išbrauktas iš sutarčių teisės sistemos. Pirmiausia, reikia paminėti, kad tryliktojo amžiaus pabaigoje gyvavęs sąžiningumo principas pirklių tarpe buvo paplitęs, tačiau ilgainiui išnykus prekybos teismams, o jų funkciją perėmus Karališkiesiems teismams, prekybos teisės, o tuo pačių ir sutarčių teisės, principai įsilieji į bendrosios teisės sistemą, tiksliau būtų galima kalbėti išnyko bendrosios teisės erdvėje. Savo ruožtu, bendrosios teisės sistemoje vyravo nuostata, kad verslo santykiai yra žiaurūs ir tamprūs, todėl, jei nežinai žaidimo taisyklių geriau jame nedalyvauti. Ilgainiui ši nuostata buvo pakeista, siekiant sušvelninti šalių nelygybės padėtį ir pradėta ginti silpnosios šalies interesus.

Negalime sakyti, kad Anglijos sutarčių teisėje sąžiningumo principas yra išnykęs, greičiau tai kitų, konkretesnių teisės instrumentų taikymas, atsisakant, ribojant „neapibrėžtojo“ sąžiningumo principo taikymą. Pareiga atskleisti tik teisingą informaciją (misrepresentation), prievartos ar piktnaudžiavimo savo padėtimi (duress or undue influence), atskleistos informacijos panaudojimas savo tikslams, konfidencialumo dėl gautos informacijos reikalavimas (breach of confidence), visos šios išvardintos šalių pareigos tik įrodo, kad stiprios sąžiningumo doktrinos Anglijos sutarčių teisėje nėra, tačiau jie turi kitų doktrinų, kurias galima prilyginti sąžiningumo doktrinai, pvz., jei asmuo teikiantis prekybai prekes neužtikrina, kad šios yra tinkamos kokybės ir saugios pirkėjui, yra kaltas, jei pirkėjas patiria traumą ar kitaip susižaloja. Tiekėjas yra kaltas dėl savo nerūpestingumo, nes nepasidomėjo ar jo teikiamos prekės yra

⁷² Mikelėnas. V. Sutarčių teisė: bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius. Justitia, 1996. P. 90.

saugios.⁷³ Šiuo požiūriu, sąžiningumas yra įvardijamas kaip nerūpestingumas. Lordas Steyn'as kalbėdamas apie sąžiningumo (good faith) sąvoką, ją tapatina su protingo asmens teisėtais lūkesčiais, t.y. ko viena šalis protingai galėjo tikėtis iš kitos pagal sutarties sąlygas. Antra, sąžiningumo kaip geros valios (good faith) turinys dažnai sutinkamas patikėjimo (fiduciaries) sutartyse, kuomet viena sutarties šalis privalo kitos šalies atžvilgiu atlikti viską, ko reikalaujama pagal jo užimamą padėtį. Trečia, sąžiningumas kaip dorumas, pagal Anglijos prekybos įstatymą (Sale of Goods Act) 61.3 str.: veiksmai yra atlikti sąžiningai, jei jie yra atlikti dorai (honestly), nepriklausomai nuo to, ar tai buvo padaryta rūpestingai (negligently) ar ne.⁷⁴ Ketvirta, teismų precedentų pagalba atsirado tokios doktrinos kaip frustracijos doktrina (frustration doctrine, Taylor v Caldwell in 1863), ekonominės prievartos (economical duress) ir kitos, kurios užėmė sąžiningumo (good faith) doktrinos vietą Anglijos sutarčių teisėje.⁷⁵ Tačiau negalima teikti, kad nėra sąžiningumo (good faith) principo šalininkų, kurie šį principą įvardindami kaip šalių kooperacijos principą, neiškeltų aukščiau už Anglijos sutarčių teisės tradiciją, paremtą rinkos apyvarta, o ne moraliniais šalių įsipareigojimais.

Sąžiningumo principo samprata skirtingose šalyse turi skirtingą atspalvį; vienur jis suprantamas kaip pagrindinė apsaugos priemonė ikisutartiniuose santykiuose, kitur kaip pagrindinis principas įteisinanti sutarties šalių pareigas.

Europos sutarčių teisės principuose (Principles of European Contract Law)⁷⁶ sąžiningumo principas įvardijamas kartu su teisingumo principu, tačiau jo reikšmė yra neapibrėžta, o tik deklaruota paties principo svarba. Straipsnis 1.201 pirma dalis teigia : „atlikdama savo veiksmus ir įgyvendindama suteiktas teises, kiekviena šalis turi elgtis sąžiningai ir teisingai.“ („Each party must act in accordance with good faith and fair dealing“).⁷⁷ Imperatyvumo atspalvį šiai normai suteikia antroji minėto straipsnio dalis, draudžianti riboti ar pašalinti šiuos principus savo pareigose (The parties may not exclude or limit this duty).⁷⁸ Šių principų paminėjimas, tačiau jų turinio neatskleidimas vėl veda į teisinį neapibrėžtumą, nes kaip jau matėme minėtuose šalių pavyzdžiuose, sąžiningumas yra suprantamas ir interpretuojamas skirtingai, gal tik panaši šios sąvokos samprata yra šalyse, kurios savo teisinę sistemą yra perėmusios iš Romos teisės.

⁷³ McKendrick. E. Contract law : text, cases, and materials. New York: Oxford University Press, 2008. P. 19.

⁷⁴ Sales of Good Act, 1979, prisijungimas per internetą : www.johnantell.co.uk/SOGA1979.htm, laikas 2010-08-27,

⁷⁵ Zimmerman R. , Whittaker S. Good faith in European Contract Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2000., P. 46-48.

⁷⁶ Principles of European Contract Law. European Union. Prieiga per internetą: <http://www.jus.uio.no/lm/eu.contract.principles.part1.1995.sst.>; prisijungimo laikas . 2010-07-13.

⁷⁷ Ten pat.

⁷⁸ Ten pat.

Apibendrinant galima teigti, kad Europos šalių sutarčių teisėje sąžiningumo (good faith) principas yra interpretuojamas šiais aspektais⁷⁹ :

- *Sutarties sudarymas*, t.y. ikisutartinuose santykiuose šalys privalo elgtis sąžiningai, ši pareiga įtvirtinta Vokietijos civiliniame kodekse ir išplėtotą teismo precedentų bei teisės doktrinos pagalba Prancūzijoje. Šiuo aspektu sąžiningumas (good faith) yra pripažįstamas kaip pareiga teikti informaciją; nesilaikant pareigos teikti informaciją prieš sudarant sutartį, remiantis sąžiningumo principu, sutartis gali būti paskelbta negaliojančia dėl klaidos ar sukčiavimo (Prancūzija)
- *Sutarties galiojimas/vykdytas*; sąžiningumo principo nesilaikymas daro sutartį negaliojančią, pvz. pareiga laikytis sąžiningumo (Treu und Glauben) principo nėra vykdoma, sutartis gali būti paskelbta negaliojančia. Teisė siūlyti pakeitimą (patikslinimą), norint išvengti sutarties paskelbimo negaliojančia, yra dažnai paremta sąžiningumu (Treu und Glauben) principu.
- *Interpretavimas*. Sąžiningumo (good faith) principo viena iš pagrindinių funkcijų, padedanti užpildyti teisės spragas. Ypatingas didelis interpretavimo lygis, remiantis sąžiningumo (Treu und Glauben) yra paplitęs Vokietijoje.
- *Turinys*. Anglų autorių vadovėliuose apie sutarčių teisę paprastai būna skyrius „Turinys“, kuriame kalbama apie aiškias ir numanomas sutarties sąlygas. Prancūzijos tradicinėse teisės sistemose vartojama sutarties rezultatų sąvoka. Numanomos pareigos sutartyse dažnai yra išvedamos iš sąžiningumo (good faith) principo. Įvairiose teisės sistemose dažniausiai minimos šios sąžiningumo principu paremtos pareigos: lojalumo pareiga, (Prancūzija, Vokietija, Anglija), rūpinimosi pareiga (Prancūzija), bendradarbiavimo pareiga ir pareiga teikti informaciją (Prancūzija, Vokietija), teisėtų lūkesčių – Anglija. Lojalumo pareiga – tai šalies įsipareigojimas užtikrinti sutarties įvykdymą arba, apskritai kalbant, užtikrinti, kad kita šalis iš sutarties turėtų naudos, kurios ji galėtų pagrįstai iš jos tikėtis. Rūpinimosi pareiga – tai šalies įsipareigojimas pasirūpinti, kad kita šalis ir jos nuosavybė sutarties vykdymo metu nepatirtų žalos. Teisėti lūkesčiai- tai, ko asmuo protingai galėjo tikėtis iš sutarties. Bendradarbiavimo pareigą pirmasis pasiūlė Demogue (Prancūzija)⁸⁰ Ši pareiga yra svarbesnė vykdant ilgalaikes sutartis, ypač ilgalaikes komercines sutartis, nei paprastas mainų sutartis.

⁷⁹ Hesselink. M. W.. The Concept of Good Faith. Prieiga per internetą: <http://ssm.com/abstract=1098856;> prisijungimo laikas: 2010- 08- 23

Galiausiai pareiga teikti informaciją yra svarbi ne tik prieš sudarant sutartį, bet ir jos vykdymo metu. (Prancūzija).

- *Privatumas/uzdarumas*; Sąžiningumo principas išplėtė privatumo ribas pagal Vokietijos doktriną „Vertrag mit Schutzwirkung zugunsten Dritten“, kuri priimta remiantis sąžiningumo (True und Glaube) principu, buvo gerokai sumažintas sutartinių santykių uždarumas suteikiant trečiajai šaliai daugiau galimybių gauti naudos iš sutarties, sudarytos tarp kitų dviejų šalių.
- *Nuostolių atlyginimas neįvykdžius sutarties*. Reikalaujamas nuostolių dydis gali būti ribojamas sąžiningumo principo, jei yra neadekvatus realiam nuostoliui. Teisė pristabdyti savo veiklą – svarbiausias tokios teisės gynimo priemonės pavyzdys. Vokietijoje yra pripažįstama bendresnė teisė pristabdyti savo veiklą , kuri yra vadinama bendrojo sąžiningumo (good faith) principu „lex specialis“⁸¹
- *Sunkumai*. 20 amžiuje daugumoje Europos sistemų buvo priimta sunkumų doktrina (doctrine of hardship), kuri rėmėsi sąžiningumo (good faith) principu, pvz. Prancūzijos piktnaudžiavimo teisėmis (abuse of rights), Anglijos frustracijos (frustration doctrine) doktriną taip pat galėtume kildinti iš šio principo. Nenumatytomis aplinkybėmis dažnai yra ir turi būti taikomas sąžiningumo principas.

Kai kuriose šalyse piktnaudžiavimo teise doktrina yra ne vedinys iš sąžiningumo doktrinos, o atskira doktrina, pvz. Prancūzijos teisės doktrina sutartį daro negaliojančią arba leidžia ją taisyti, jei ji sudaryta remiantis nesąžiningomis (bad faith) sąlygomis. Daugelis teisininkų sąžiningumo principą dėl jo išplėstinio aiškinimo siūlo laikyti ne taisykle, o šaltiniu kitoms taisyklėms kurti. Kaip matėme iš anksčiau paminėtų pareigų, sąžiningumas yra išplėstas iki visiškai tarpusavyje nesusijusių pareigų. Taip pat pabrėžtina ir tai, kad teismai, nors jiems, remiantis valdžių padalijimo principu, ir nepriklauso teisės kūrimo funkcija, vis dėl to realiai ją kuria, todėl svarbu, kad būtų nustatyti metodai, koku būdu teismai turi kurti teisę remdamiesi sąžiningumu; suformuojamos konkrečios taisyklės, o ne nuoroda, kodėl vienas ar kitas pažeidimas yra laikomas nesąžiningu. Anglijos teismai neturi šios problemos, kaip ir pasisako prieš sąžiningumo (good faith) kaip bendros koncepcijos reikalingumą, nes jie patys kuria ir plėtoja teisę.

⁸⁰:Zimmerman. R. , Whittaker. S. Good faith in European Contract Law. New York: Cambridge University Press, 2000, P. 38.

2.4. Sąžiningumo principas Lietuvos sutarčių teisėje

Lietuvos sutarčių teisėje sąžiningumo principas svarbus ne tik kaip deklaratyvus principas, o jo esmė yra išreikšta ne tik civilinio kodekso 1.5 straipsnyje, bet ir kituose straipsniuose, pvz.: CK 6.158 straipsnio dalis teigia, kad „kiekviena sutarties šalis turėdama sutartinių santykių, privalo elgtis sąžiningai.“, o antroje dalyje patikslinama, kad šalys negali riboti ar panaikinti šios pareigos. Šiuo būdu yra reikalaujama, kad asmuo savo valio išraišką privalo įtalpinti į sąžiningumo rėmus, nes būtent siekiant apginti kiekvieno asmens valią, pirmiausia yra atsižvelgiama, ne į to asmens lūkesčius, bet ar jie buvo sąžiningi, o jei paprasčiau kalbant, teisėti: „teisę pareikšti ieškinį dėl santykinio sutarties negaliojimo turi sąžininga sutarties šalis, kuri nukentėjo dėl sutarties sudarymo, arba trečiasis asmuo, kurio naudai sutartis buvo sudaryta, ar asmuo, kurio teisės arba teisėtus interesus ta sutartis pažeidė.“⁸²

Šiandien galiojantis LR Civilinis kodeksas „bonas fides“ principą įvardina kaip sąžiningumą, kuris yra įtvirtintas 1.5 str. 6.38 str., 6.158 str 1 d., 4.68 str.ir kt. Šio bendrojo teisės principo turinys nėra detalizuojamas LR Civiliniame kodekse, todėl šio principo turinį pabandėme plėtoti remdamiesi skirtingų šalių teisės doktrina ir teismų praktika.

Pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentarą, sąžiningumas yra apibrėžiamas kaip „vertybinis žmogaus elgesio matas, nustatomas pagal du kriterijus – objektyvųjį ir subjektyvųjį“.⁸³ Objektyvusis sąžiningumas – tai asmens elgesys atitinkantis protingo, rūpestingo ir teisingo asmens elgesį tam tikroje situacijoje, t.y. ar asmuo turėjo ką nors daryti ar ne. Šio principo aiškinimas Civiliniame kodekse yra grindžiamas kitais dviem bendraisiais teisės principais – protingumo ir teisingumo, kaip sąžiningumą papildančiais kriterijais. Subjektyvusis sąžiningumas yra suprantamas kaip asmens psichikos būseną, t.y. ar asmuo galėjo ką nors daryti ar nedaryti.⁸⁴

Kalbant apie subjektyvųjį sąžiningumą reikia atsižvelgti į tokius kriterijus kaip asmens savybės, jo socialinė padėtis, išsilavinimas, bylos aplinkybės ir pan., Civiliniame kodekse šis sąžiningumas dar vadinamas faktiniu sąžiningumu. Galime teigti, kad subjektyviojo sąžiningumo apibrėžimas mums primena asmens veiksmus padarytus tyčia ir netyčia, o kalbant apie objektyviojo sąžiningumo sąvokos apibrėžimą kalba apie kaltus ir nekaltus asmens veiksmus, todėl kalbant apie sąžiningumą civilinio kodekso komentaro rėmuose, kalbame apie tyčia

⁸¹ Hesselink. M. W.. The Concept of Good Faith. Prieiga per internetą: <http://ssm.com/abstract=1098856>.; prisijungimo laikas: 2010-08-10.

⁸² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.

⁸³ Mikelėnas. V. LR civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2004. T.1. P. 76.

⁸⁴ Ten pat.

(netyčia) padarytus kaltus (nekaltus) asmens veiksmus, t.y.apie asmens kaltę. Kalbant apie asmens sąžiningumą konkrečioje situacijoje būtina derinti objektyvųjį ir subjektyvųjį sąžiningumą – ar asmuo konkrečioje situacijoje turėjo ir galėjo elgtis ar nesielgti tam tikru būdu.

Objektyviojo sąžiningumo aiškinimas pasitelkiant kitus du civilinės teisės principus veda į loginį neapibrėžtumą, nes „nežinoma sąvoka“ apibrėžiama kitomis dviem tokio pat statuso sąvokomis. Be to sąžiningumą esame pripratę vartoti kaip moralinę, o ne kaip teisinę kategoriją, ir jo suvokimas yra labai platus, todėl civilinė teisė reikalauja siauresnio šios sąvokos aiškinimo. Ypatingai dėl to, kad šiam, kaip ir kitiems protingumo, teisingumo principams, yra nurodytas platus ratas subjektų, kurie savo veikloje turi vadovautis šiais principais, be to įtvirtintas šių principų imperatyvumas ne tik privalomas visiems civilinių santykių subjektams, bet ir visose tų subjektų veiklos stadijose. Jei subjektai šiais reglamentavimo principais nesivadovauja, „tai gali reikšti piktnaudžiavimą teise <...> arba kaltus veiksmus, sukeliančius civilinę atsakomybę <...>“⁸⁵. Šių principų neapibrėžtumas, pasak V. Mikelėno, yra paaiškinamas tuo, kad visų įmanomų santykių, o mūsų atveju, sutarčių santykiuose, numatyti neįmanoma, todėl principų abstraktus aiškinimas, nurodant tik pagrindines gaires – asmuo yra „sąžiningas, tik jeigu jis ne tik nežinojo, bet ir negalėjo žinoti tam tikrų aplinkybių“⁸⁶ – ir paliekant teismams spręsti, pasinaudojant diskrecijos teise, kas yra sąžininga kiekvienu atveju skirtingai, t.y. atsižvelgiant į aplinkybes. Žinoma, tai yra sveikintinas reiškiny, nes įgyvendinant savo funkcijas – reglamentavimo, interpretavimo, teisės spragų užpildymo ir kolizijų šalinimo – šis principas suteikia teorinę galimybę išspręsti problemas, kurių negali išspręsti esama rašytinė teisė ar pagal kurią, sprendimas prieštarautų bendriesiems teisingumo principams. Tačiau neišvengiamai susiduriame ir su nuomone, kad šiuo būdu pernelyg yra išplečiamos teisėjų diskrecijos teisė.

Detalesnį sąžiningumo turinį Lietuvos sutarčių teisėje atspindi CK 6.67 straipsnis (Nesąžiningumo prezumpcija) bei 6.188 str. (Vartojimo Sutarčių sąlygų ypatumai), kuriuose nurodomi atvejai (nebaigtinis jų sąrašas), kada asmuo yra laikomas nesąžiningu, pavyzdžiui, LAT 2006 m. gegužės 3 d. civilinėje byloje Nr. 3K–3–312/2006 R.M. v BĮ UB „Azovlitas“, nesąžiningas asmuo yra laikomas toks asmuo, kuris „žinojo ar turėjo žinoti, kad sutartis prieštarauja atsakovo UAB „Azovlitas“ veiklos tikslams“. Šioje vietoje remiamasi Civilinio kodekso pirmos knygos komentare nurodytu objektyviuoju sąžiningumo principu, t.y. asmens kaltės samprata. Pagal bylos aplinkybes, galime spręsti ne apie tai, kad atsakovė turėjo ar neturėjo galimybės, ką nors žinoti, bet apie tai, kad turėdama ir suprasdama savo padėtį ir kitos

⁸⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 76.

⁸⁶ Ten pat.

šalies veiklos tikslus, ji neteisėtai pasinaudojo turima informacija piktnaudžiavo savo subjektine teise.

Lietuvos Aukščiausias teismas 2010 m. lapkričio 8 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-435/2010 UAB „Ilgalaikių investicijų kompanija“ v V. Č. bei Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 26 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje R. J. v. UAB „Ginta ir partneriai“, bylos Nr. 3K-3-72/2007 yra išsakęs savo nuomonę dėl sąžiningumo vartojimo sutartyse, kad „prievolėms, kylančioms iš tokių santykių, keliama didesni sąžiningumo ir teisingumo reikalavimai, o tam tikros abejonės aiškinamos ekonomiškai silpnesnės šalies naudai (CK 6.188 straipsnis, 6.193 straipsnio 4 dalis)“. Šia prasme sąžiningumo turinys atskleidžiamas pasinaudojant CK įtvirtintas nesąžiningų vartojimo sutarčių sąlygas, kurios bendrąja prasme nurodo, kad nesąžiningumas yra tada, kuomet pažeistos pagrindinės visuomenėje nusistovėjusios vertybės – asmens gyvybė, sveikata, turtas, orumas, teisės ir pan. – nėra ginamos.

Subjektams sudarant ar vykdant sutartį, teisės principų aiškinimas dažniausiai tampa aktualus, tik tada, kai kyla ginčas ir jis sprendžiamas teisme ar arbitraže, o faktas, kad teisėjai sprenddami bylas turi taip pat vadovautis šiais principais, rodo, kad „teisinė praktika būtinai turi remtis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo logine skirtimi“⁸⁷, t.y kad kiekvienas sprendimas turėtų logišką pagrindimą, o sutartinių santykių dalyviai aiškias nuorodas kokių sąlygų pažeidimas sukelia teisinę atsakomybę. Reikia paminėti, kad Lietuvos civilinėje teisėje asmens sąžiningumas yra preziumuojamas, t.y. jei kas nors kitą laiko nesąžiningu, turi tai įrodyti, tai kaip nekaltumo prezumpcija, tačiau kiekviena taisyklė turi išimtį. Civilinio kodekso 6.67 str. „Nesąžiningumo prezumpcija“, nurodo baigtinį sąrašą sąlygų, kuomet kreditoriaus teises pažeidęs asmenys yra laikomi nesąžiningais, ir pareiga įrodyti savo sąžiningumą tenka teisę pažeidusiems asmenims.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 15 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-328/2006 T.S.N. v V.M., J.N., G.N. analizuojamas nesąžiningo įgijėjo statusas, tuo pagrindu pripažįstant sutartį negaliojančia. Teismas pabrėžė, kad asmens sąžiningumas yra preziumuojamas išskyrus tam tikras išimtis (6.67 str.), tačiau sąžiningumas yra nuginčijamoji prezumpcija, todėl siekiant nustatyti, kad daikto valdytojas yra nesąžiningas, reikia tai įrodyti remiantis bylos aplinkybėmis. Šioje byloje: „asmens nesąžiningumas siejamas su žinojimu ar turėjimu žinoti apie kitų asmenų interesus ar galimas teisių įgijimo kliūtis,“ taip pat su kito

⁸⁷ Arlauskas. S. Šiuolaikinės civilinio proceso teisės paskirtis. Teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų taikymas turtinių teisinių santykių srityje. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008. P.64.

asmens teisių apsunkinimu: „atsakovai J. N. ir G. N., sudarydami žemės perleidimo sandorį, buvo nesąžiningi. Šiuo sandoriu jie siekė apsunkinti nuosavybės teisių atkūrimą ieškovei, išsaugoti turimą žemės sklypą“. Nutartyje pabrėžiama ir tai, kad atsakovės V.M. išsilavinimas, kuris „įpareigoja“ būti sąžiningu. Nenorėčiau sutikti su šia Aukščiausiojo Teismo nuostata, kad asmens sąžiningumas, jei jį laikysime geros valios išraiška, turi ir/ar yra priklausomas nuo asmens statuso, greičiau tai susiję su asmens rūpestingumu (protingumu) elgtis tam tikru būdu tam tikroje situacijoje ir nepiktnaudžiauti savo turima teise.

Sąžiningumo principo pažeidimo kaip neteisėto praturėjimo kito sąskaita aspektas išskirtas 2006 m. gegužės 10 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-319/2006 UAB „Veda“ v UAB „Itabaltas“, VĮ „Šiuolaikinis meno centras“. Byloje akcentuojam, kad VĮ „Šiuolaikinis meno centras“ neteisėtai pasinaudojo savo turima teise ir įgijo turto pagerinimus nepagrįstai, t.y. neįvykdžiusi savo perimtų priešpriešinių įsipareigojimų.

Teismų praktikoje sąžiningumas yra pripažįstamas ir ikisutartinių teisinių santykių metu, LAT 2007 m. kovo 5 d. nutartyje Nr. 3K-3-259/2010 civilinėje byloje UAB „JLA“ v Z.T.A nurodė, kad „sąžiningumas ikisutartinių santykių metu yra ypač svarbus, nes tik sąžiningai šalims elgiantis ikisutartinių santykių stadijoje galima tikėtis, jog šie santykiai transformuosis į sutartinius“⁸⁸. Šiuo atveju sąžiningumas siejamas su sutartinių santykių plėtote, tačiau teismo nenurodyta kokia yra konkreti sąžiningumo išraiška leidžianti plėtoti sutartinius santykius, jei remtumėmės kitų šalių praktika, pvz. Vokietijos, šia prasme ikisutartiniams santykiams kaip ir sutartiniams santykiams yra svarbus informacijos atskleidimas, siekiant garbingai, tikėjimo (pasitikėjimo) pagrindu sukurti sutartinius santykius.

Informacijos teikimo principo kaip sąžiningumo principo išorinė išraiška yra aptinkama LAT 2010 m. gegužės 10 d. nutartyje Nr. 3K-3-201/2010 civilinėje byloje UAB „TEZ TOUR v V. P., R. P., G. P., I. P., S. B. ir A. B., kurioje teismas pasisakė, pareiga atskleisti informaciją, turinčią esminę reikšmę sutarčiai sudaryti, yra viena esminių pareigų sudarant sutartį“, o „informacijos, teikiamos sudarant sutartį, apimčiai taikytinas ikisutartinių santykių sąžiningumo principas (CK 6.163 straipsnio 4 dalis)“.

Dažniausiai sąžiningumo principas Lietuvos sutarčių teisėje yra vartojamas informacijos teikimo, piktnaudžiavimo savo teise, nepagrįsto praturtėjimo, kaltės, pamatinių visuomenės vertybių išsaugojimo ir puoselėjimo aspektais.

Sugrįžtant prie sąžiningumo principo kaip sutarčių laisvės principą reglamentuojančio principo, būtina tiksliai apibrėžti kokią sąžiningumo turinį mes turime galvoje, jei sutiksime, kad

⁸⁸ Prieiga per internetą: www.lat.lt prisijunimo laikas: 2010 – 12 – 02.

sutartis yra asmenų valios sutaptis, kuri verčia suktis civilinės apyvartos ratą ir remsimės grynai pragmatine teorija, kad svarbiausia yra šalių laisvos valios sutapties išraiška, ir moralinis aspektas, tuomet sąžiningumo principo turėtų būti atsisakoma sutarčių teisėje ir paliekama plika, moraliniais imperatyvais nepagrįsta teisėtų lūkesčių doktrina, tokios nuomonės laikėsi Anglijos teisės sistema.

Jei vis dėl to pripažintume, kad asmenų valia yra laisva tik todėl, kad turi galimybę rinktis tarp to, kas gera ir bloga, o sąžinė liepia visada „Elkis taip, kad tavo valios maksima galėtų būti visuotinio įstatymų leidimo principas“⁸⁹, tuomet asmuo visuomet turi būti moralus, tačiau šis imperatyvas skatina asmenis elgtis visų gerovės vardan, kartais nepaisant ir savo interesų, o tai prieštarauja sutarties esmei – patenkinti savo paties poreikius. Neatmetame sąžiningumo svarbos sutarčių teisės, ir pačios teisės sistemoje, tačiau šios sąvokos neapčiuopiamumas šioje terpėje dažniau mus klaidina nei suteikia stabilumo. Faktas, kad skirtingose šalyse šiai sąvokai skirtas skirtingas aspektas nuo pareigos informuoti kitą šalį iki teisėtų lūkesčių ar nepiktnaudžiavimo teise, mums tik parodo, kad sąžiningumas yra pradinis šaltinis, medžiaga, kuri įgauna vis kitokią formą priklausomai nuo papročių, praktikos, auklėjimo ir pan. Sąžiningumas yra išugdomas per asmens protą, suvokimą kas yra geras ar blogas elgesys, todėl teismo sprendimų motyvacinėje dalyje turi būti nurodyta ne trijų principų (sąžiningumo, protingumo, teisingumo) samplaika, o konkreti elgesio taisyklė, kuri leistų orientotis turtinių santykių subjektams.

⁸⁹ Arlauskas. S. Turiningieji teisės pagrindai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 156.

3. PROTINGUMAS

3.1. Protingumo samprata

Protas – „visuma dvasinių gebėjimų, įskaitant ir samprotį, kurie skiriasi nuo juslinio suvokimo. Naujaisiais laikais laikomas aukščiausia žmogaus dvasios realizacija.“⁹⁰

Anglų kalboje protingumo terminas gali būti įvardijamas kaip: cleverness; sense; prudence; sense; brightness, prudence, cleverness, rationality, advisability, wisdom, discretion policy, soundness.⁹¹ Reasonable: 1. Protingas, supratingas, 2. Priimtinas, prieinamas. 3. Prideramas, tinkamas, pagrįstas.⁹²

Anglijos sutarčių teisėje protingumo principas yra aktualus sutartyse, kuriose sutarties sąlygos yra numanomos. Numanomos sąlygos skirstomos į tris rūšis, viena jų – sąlygos paprastai būdingos tam tikros rūšies sutartyse, bet neįtrauktos į sutartį, tokia padėtis, reikalauja iš asmens, kad jis elgtųsi protingai ir įsisąmonintų, kad jos egzistuoja ir jam yra taikomos. Šiuo atveju sutarties šalis turi elgtis rūpestingai ir susipažinti su tokio tipo standartinėmis sąlygomis. Esmė yra ta, kad protingumas, glaudžiai siejasi su racionalumu ir asmuo, siekdamas sau palankaus rezultato turi įdėti maksimaliai pastangų, kad tai pasiektų. Sutarčių laisvė asmenims suteikia platų akiratį, tačiau išsilaisvinti proto (racionalumo) dėka, žmogus gali ne tik dėl to, kad sąmoningai supranta, kokios yra jo galimybės, bet ir žino, ko iš savo ir kito veiksmų reikia tikėtis.

4.2. Protingumas kaip racionalumas

Tolimesniame darbe stengsimės parodyti, kad tai yra svarbiausias principas kalbant apie sutarčių teisę, nes tik sutartinių santykių dalyvis, mąstantis asmuo, sugebantis priimti teises ir pareigas, gali ir turi dalyvauti tokio pobūdžio teisiniuose santykiuose.

Anglų kalboje žodis „reasonableness“ ir „rational“ dažnai turi panašią, o kartais ir identišką reikšmę, tačiau yra autorių, kurie, kaip ir Georg Henrik von Wright, nurodo skirtį tarp šių sąvokų. Pirmiausia sąvoka „reasonableness“ reiškia orientavimąsi į tikslą, o „rationality“, orientavimąsi į kainą.⁹³

⁹⁰ Halder. A. Filosofijos žodynas. Vilnius: Alma Littera. 2000. P. 171.

⁹¹ Webster's English dictionary. Scotland: Geddes and Grsset, 2007. P.382.

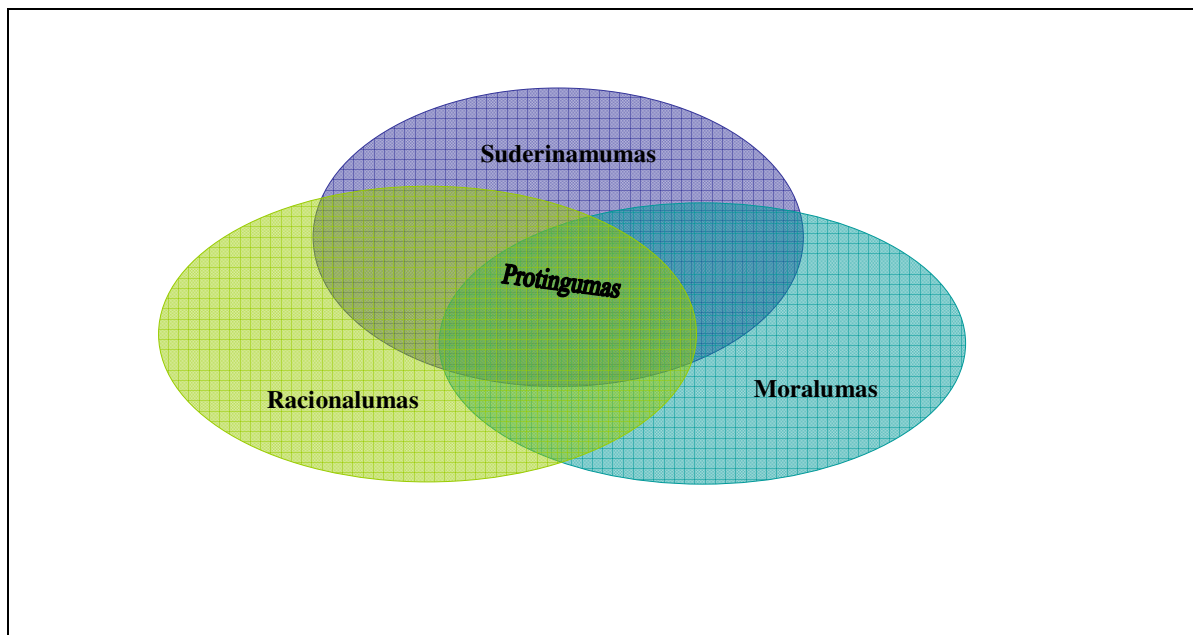
⁹² Anglų – lietuvių kalbos žodynas

⁹³ Giovanni Sartor, Giorgio Bongiovanni, Chiara Valentini. Reasonableness and Law. Prieiga per internetą: http://books.google.lt/books?id=EuV2Wn3cZPoC&printsec=frontcover&dq=reasonableness+and+law&source=bl&ots=4hBmAyPuIp&sig=keQUyzHLJmyNqEnjLa2QerEw-0g&hl=lt&ei=4lwGTa3rMM2UOu-egMoB&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=4&ved=0CDEQ6AEwAw#v=onepage&q&f=false; prisijungimo laikas: 2010 – 10 – 12

Siekiant išvengti painiavos, aiškinantis šių sąvokų atskirties ir sąlyčio taškus, tikslinga atkreipti dėmesį į šių žodžių vartojimą anglų kalboje; „reasonable“ – sugebanti protauti (able to reason), „rational“ – motyvuotas, priežastinis, racionalus (based on reason)⁹⁴.

Norint aiškiau apibrėžti „racionalumo“ sąvoką, galima pasinaudoti Marx'o Weber'io terminu ir pavadinti tai tiksliniu/instrumentiniu racionalumu. Pagal Wright'ą šias sąvokas – gebanti protauti (samprotaujančio) ir racionalų, – lengviausia atskirti pažvelgus į šių žodžių turinį; sąvoka „racionalus“ apima logiką, motyvavimą ir empirinę tiesą bei patikimumą, tuo tarpu termino „samprotaujančio“ turinį sudaro asmens gyvenimo teisinga linkme būdas, tai kas yra gera ir bloga, paprasčiau tariant racionalumas siejamas su efektyvumu, o samprotavimas su gėriu ir blogiu. Kaip matome iš sąvokų interpretacijos samprotavimas, gebėjimas mąstyti (reasonableness) visada susijęs su morale, o racionalumas – su praktika.

Sutarčių teisėje vartojamas bendrasis teisės principas - protingumas, gali būti įvardijamas kaip racionalaus ir gebančio samprotauti asmens kriterijus. Iliustruojant šį savo teiginį, galima remtis G. Sartor'i poaibių schema, apibūdinančią, protingumą, kaip trijų sudedamųjų visumą.

1 schema. Protingumo turinys pagal Sartor'i

Kaip matome, iš iliustracijos, bendrąja prasme protingumas yra suvokiamas kaip moralės, racionalumo ir suderinamumo sutaptis, tačiau, kyla klausimas, ar turtiniuose santykiuose šis

⁹⁴ Webster's English Dictionary. Scotland: Geddes and Grosset, 2007, P. 367.

principas iš esmės negali būti „atstovaujamas“ tik racionalumo, juk sutartinių santykių dalyviai sąmoningai susikuria tarpusavio santykius, siekdami tam tikro apibrėžto tikslo, todėl logika, motyvacija ir empirinė tikrovė/ tiesa ir patikimumas, (kurie buvo įvardinti kaip racionalumo sudedamosios) turėtų būti pakankami sudaryti ir vykdyti sutartį. Juk pakankamas motyvas, kurį galime įvardinti kaip valios išraišką, ir logiška veiksmų seka, veda mus į seniai žinomą ar suvokiamą empirinę tikrovę ir to pilnai pakanka teorine prasme. Racionalumas mums suteikia galimybę veikti ir įgyvendinti savo sutarties laisvės teisę, tačiau kaip jau minėjome, asmenys, įgyvendindami savo teises ir pareigas turi veikti geros moralės, viešosios tvarkos rėmuose. Šią schemą G. Sartor'is naudoja kaip pavyzdį teisiniams sprendimams priimti remiantis protingumu, todėl į moralumo, kaip visuotinai pripažintų vertybių puoselėjimui, turėtų būti skirtas nemažas dėmesys.

4.3. Protingumo principas Vakarų šalių sutarčių teisėje

Protingumo principas daugelyje šalių yra įtvirtintas kaip racionalumo principas, kuris Europos sutarčių teisėje dažnai lydimas ir sąžiningumo (good faith) principo, taip pat apžvelgsime į tai, kokiais aspektais Europos sutarčių principai vartoja protingumo (reasonable) ir neprotingumo (unreasonable) terminus.

Remiantis Sutarčių teisės principais, protingumas yra: „<...> protingumą reikia vertinti pagal tai, ką sąžiningai veikiančios šalys tokioje situacijoje laikė esant protinga. Visų pirma, vertinant, kas yra protinga, reikia atsižvelgti į sutarties pobūdį ir tikslą, aplinkybes, papročius ir praktiką bei šalių profesiją“⁹⁵ Kaip matome iš protingumo apibrėžimo, asmens protingumo kriterijui yra iškeliamas dar viena sąlyga – sąžiningumas, tuo tarsi patvirtinant G. Sartor'io teoriją, kad protingumas yra neatsiejamas nuo moralės, nes reikalauja elgtis pagal visuotinai priimtas elgesio normas, t.y. papročius.

Principuose protingumo sąvoka yra vartojama ir savo negatyvia prasme., todėl bandydami apžvelgti šio principo esmę plačiau išvardinsime, kokiais aspektais šie abu terminai yra vartojami ir ar tai remiantis G. Sartor'io yra racionalumo ar protingumo reikalavimas.

Protingumas vartojamas išreiškiant šiuos reikalavimus: „*tai ko viena šalis, galėjo tikėtis iš kitos šalies ar galvoti, kad ši šalis žino, supranta*: 2:102 str. „Ketinimai“, 5:101 (3) „Bendros interpretavimo taisyklės“, 8:103 (2) „Esminis sutarties nevykdymas“, 9:503 „Numatymas“; *laikotarpis, kurį viena šalis gali laukti kitos šalies tam tikrų veiksmų neįvykdymo*: 2:206(2) „Akcepto pateikimo ribos“, 7:109 (2) „Įvykdymo pasirinkimas“, *sutarties sąlygos ir kainos*

atitikimas protingiems reikalavimams: 4:105 (3) „Sutarties sąlygų adaptacija“, 4:115 „Nevykdymo pasekmės“ (restitucija), 6:104 „Kainos nustatymas“, 6:105 „Vienašališkas sutarties sąlygų nustatymas“; *žalos dydžio, atsiradusio dėl sutarties nevykdymo ir jos atlyginimo pusiausvyra*: 9:201 (1) „Teisė nevykdyti sutarties“, *nenumatytų aplinkybių nuspėjimas*: 8:105 (1), „Sutarties vykdymo užtikrinimas“, 9:501 (2) „Teisė į žalą atlyginimą“⁹⁶; *ar yra proporcija tarp vertės ir pastangų*: 7:110 (3) „Nuosavybės nepriėmimas“; *kokių veiksmų gali viena šalis tikėtis iš kitos*: 7:110 (1), „Nuosavybės nepriėmimas“, 9:505 (1) „Nuostolių sumažinimas“, *laikotarpis per kiek laiko gali būti pasiektas susitarimas*: 6:111 (3) „Aplinkybių pasikeitimas“; *Išpėjimo/pranešimo laikas*: 4:113 (1) „Laiko ribos“, 6:109 „Neterminuota sutartis“; „Neprotingumo“ principas: kokio dydžio žalą gali patirti viena šalis dėl kitos netinkamo elgesio; 7:103 „Išankstinis sutarties įvykdymas“; nepagrįstas įvykdymo praleidimas; 9:303 (3 b) „Pranešimas apie nutraukimą“; *kas daro per didelę naštą šaliai*; 9:101 (2 b) „Piniginės prievolės“, 9:102 (2 b) „Nepiniginės prievolės“.⁹⁷

Protingo termino, kainos ar sąlygų nustatymas, reikalauja atsižvelgti į teismų praktiką, taikant Sutarčių principų 6:104 str., 6:105 str. ir kt. normas, kitose bylose, todėl protingumo reikalavimas sutarčių teisėje, yra ne kas kita, o teismo precedentu įtvirtintas vertinimo kriterijus.

Anglijos sutarčių teisėje, protingo asmens, jo poelgių, nustatymas, pirkimo- pardavimo sutartyse remiantis Nesąžiningų sutarties sąlygų įstatymu (Unfair Contract Terms Act 1977), kuriame nurodoma, kad protingumas, yra vertinamas ribojant ar pašalinant asmens atsakomybę įvairiose sutartyse dėl daikto perleidimo kito asmens nuosavybei, pardavimo ir pirkimo išsimokėtinai, kai asmuo veikė ne kaip vartotojas, ir sutartyse, kuriose sutarties sąlygos riboja ar pašalina atsakomybę pardavimo, pirkimo išsimokėtinai ir kitose sutartyse, susijusiose su prekių perdavimu, atsižvelgiant į šias aplinkybes :

- ◆ šalių derybinių pozicijų stiprumą, atsižvelgiant į alternatyvias priemones, kuriomis būtų galima patenkinti vartotojo poreikius;
- ◆ ar vartotojas buvo paskatintas sutikti su konkrečiomis sutarties sąlygomis, arba ar pritardamas sutarties sąlygai, turėjo galimybę sudaryti panašią sutartį su kitais, tačiau kitomis sąlygomis;

⁹⁵ Principles of European Contract law. Text of articles in English: Parts I and II (complete and revised version 1998) Prieiga per internetą: <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/text/textef.html#a1102>; prisijungimo laikas: 2010 – 10 – 24.

⁹⁶ Lando. O. & Beale H. eds., Principles of European Contract Law: Parts I and II. London: Kluwer Law International, 2000. P. 126-127 psl.

⁹⁷ Ten pat. P.127.

- ♦ ar klientas žinojo, arba pagrįstai turėjo žinoti apie sąlygos egzistavimą ir jos svarbą, atsižvelgiant į prekybos papročius bei ankstesnę šalių bendradarbiavimo praktiką;
- ♦ ar aplinkybės, kurias protingai mąstantis žmogus galėjo tikėtis atsirasant ateityje, buvo įtrauktos į sutarties sąlygas kaip naikinančios šalių atsakomybę;
- ♦ ar prekės buvo pritaikytos specialiai kliento poreikiams.⁹⁸

Tam tikrais atvejais, kai siekiama riboti finansinę šalies atsakomybę, protingumo principas reikalauja atsižvelgti į šalies galimybę padengti nuostolius, iškilus būtinybei bei šalies draudimo sumą. Taip pat pranešimas turi būti teisingas ir pagrįstas, kad jo pagrindu būtų galima reikalauti atsakomybės, jei ji kilo ar būtų kilusi. Kaip matome, protingumo principas, Anglijos teisėje persipina su teisingumo principu ir dažnai naudojamas greta vienas kito. Jei remsimės ankstesne teisingumo analize ir jį prilyginsime lygybės, pusiausvyros reikalavimui, matysime, kad neišvengiamai protingumas Anglijos sutarčių teisėje taip pat yra suprantamas kaip tam tikras balansavimas tarp šalių. Kalbant apie terminą sutarties sąlygoms įvykdyti, vėlavimas pateisinamas tik tuo atveju, jei yra protinga priežastis šį terminą praleisti. Pragmatiška Anglijos teisės tradicija, protingumo principui skiria ypatingą dėmesį, todėl nagrinėjant sutartis teismas visada atsižvelgia į tai, ką šalys yra susitarusios, o skirtumo tarp to, ką protingos šalys susitarė ir ką galėjo protingai susitarti, nėra, visada yra atsižvelgiama į pagrįstumą, motyvaciją ir pragmatiškumą. Kalbant apie protingumą, kuris apibrėžia laiką, reikia atkreipti dėmesį į tai, kaip nurodytas laikas keičia sutarties esmę, pvz. vestuvinio torto pristatymas nurodytu laiku yra būtina sutarties sąlyga, nes kitą dieną jis jau bus nebereikalingas.

Vokietijos civiliniame kodekse protingumo principas yra įtvirtintas atskiru straipsniu, kuriame nurodomo, kokiomis gairėmis reikia remtis, vertinant protingumą:

- standartinės verslo nuostatos yra neveiksmingos jei jos, prieštaraujamos sąžiningumui, nepagrįstai (neprotingai) sukelia žalą, nuostolius kitai šaliai, sutartyse su vartotoju; Nepagrįstas padėties pabloginimas gali kilti, jei sutarties sąlygos nėra aiškios ir suprantamos.
- nepagrįstas padėties pabloginimas (nuostolių atsiradimas), esant dvejonėms, preziumuojamas, jei sutarties sąlygos:
 1. nesuderinamos su pagrindiniais įstatymo principais, nuo kurio nukrypstama;

⁹⁸ Unfair Contract Terms Act. 1977. Priega per internetą : <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1977/50>; prisijungimo laikas: 2010 – 10 – 20.

2. riboja esmines sutarties teises arba pareigas iki tokio lygio, kad sutarties įvykdymas tampa sunkiai arba visai neįmanomas.

- 308 „Klauselverbote mit Wertungsmöglichkeit“ ir 309 „Klauselverbote ohne Wertungsmöglichkeit“ straipsniai, bei anksčiau minėtos nuostatos, taikant protingumo principą yra naudojamos vertinant standartines verslo sutartis, kurių pagrindas yra susitarimai nukrypstantys nuo teisės normų arba jas papildantys ir dėl kurių yra tarpusavyje susitarta.

Civilinio kodekso 310 str. nurodo, kad remianti šiomis protingumo nustatymo gairėmis, turi būti taip pat pagrįstai atsižvelgta ir patirtį ir papročius, kurie taikomi verslo sandoriuose.⁹⁹ Protingumo principas vartojamas apibūdinant kainą (556 str., 558 str.) laiko tarpą (350 str., „Erlöschen des Rücktrittsrechts nach Fristsetzung“ 455 str. „Haftungsbegrenzung bei öffentlichen Versteigerungen“ 536 str.) nuostolius (343 str.), protinga (pagrįsta) sėkmė (383 str., 1236 str.) ir pan.

Vokietijoje neprotingumo sąvoka apibūdinamas nepagrįsti nepatogumai sukelti kitam asmeniui (307 str. „Inhaltskontrolle“, 306 str. „Rechtsfolgen bei Nichteinbeziehung und Unwirksamkeit“), taip pat neprotingi sunkumai, per didelis, nepasvertas pastangų reikalavimas (305 str. „Überraschende und mehrdeutige Klauseln“, 306 str. „Rechtsfolgen bei Nichteinbeziehung und Unwirksamkeit“). Tačiau vertinant protingumo principą tik civiliniame kodekse vartojama prasme, neatsižvelgiant į teismų praktiką, galima teigti, kad visais atvejais yra kalbama apie protingumą kaip apie pagrįstumą, motyvavimą, tikrovę atitinkančius reikalavimus. Galbūt todėl, kad Vokietijos sutarčių teisėje sąžiningumo principas vaidina ypatingą vietą, todėl pagal kai kurių Reinhard Zimmermann, Simon Whittaker¹⁰⁰, protingų (pagrįstų) kitų asmens veiksmų galima tikėtis tik su sąlyga, kad šalys veikia vadovaudamos sąžiningumo principu. Vis dėl to sąžiningumo principo, kaip vidinės asmens būsenos iškelimas sutartiniuose santykiuose, mums leidžia pagrįstai manyti, kad protingumo principas yra vartojamas siaurąją prasme, o remiantis G. Sartor'i, racionalumo prasme.

Prancūzijos sutarčių teisėje protingumas ofertos galiojimo vienas iš pasibaigimo pagrindų yra protingo termino praleidimas ją akceptuoti. Byloje Ramsgate Victoria Hotel Co v Montefiore buvo suteiktas penkių mėnesių terminas, kuris buvo teismo laikomas protingu, kad

⁹⁹Vokietijos civilinis kodeksas. Prieiga per internetą: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#BGBengl_000P307; prisijungimo laikas: 2010 – 11- 02.

¹⁰⁰ Zimmermann, R. , Whittaker, S. Good faith in European Contract Law. New York: Cambridge University Press, 2000, P. 26.

būtų parduotos akcijos, kitoje byloje¹⁰¹ namo pardavimui buvo skirtos aštuonių su puse mėnesio terminas, todėl kaip ir kitose šalyse, protingumo terminas apsprendžiamas remiantis konkrečiomis sutarties aplinkybėmis.

3.4. Protingumas Lietuvos sutarčių teisėje

Pagal Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą, protingumas yra vienas iš pagrindinių principų, kartu su sąžiningumo ir teisingumo, atėjusių iš bendrosios teisės. Protingumo asmens elgesys yra apibrėžiamas kaip sąžiningumas objektyviaja prasme, t.y. asmuo turi elgtis apdairiai, rūpestingai, atidžiai, teisingai ir sąžiningai, Romos laikais tai būtų įvardinta kaip *bonus pater familias* elgesys (apie jo esmę esame kalbėję pirmoje darbo dalyje). Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse protingumo terminas yra naudojamas šiomis prasmėmis. CK 6.61 str., 6.679 str. (protinga kaina) 1.90 str., 6.193 str., 6.200 str. (protingas asmuo), protingas terminas, protingi lūkesčiai, protingos pastangos, protingumo kriterijus.

Civilinio kodekso komentaras protingumo principą apibrėžia kaip: „moralinis imperatyvą: „Elkis su kitais taip, kaip pats norėtum, kad elgtųsi su tavimi“.¹⁰²

LAT plenarinės sesijos 2004 m. birželio 29 d. nutartis Nr. 3K-P-349 civilinėje byloje UAB „Baldras“ v Jevgenijus Zolotoriavas, teismas pasisakė, dėl sutartinių išpareigojimų nevykdymo atėityje, asmuo būdamas protingas, gali nuspręsti, jei pagrįstai galėtų prarasti pasitikėjimą kitos šalies gebėjimu vykdyti savo išpareigojimus. Šiuo atveju protingumas siejamas su pagrįstu pasitikėjimu. Šioje nutartyje protingumo sąvoka čia suprantama plačiąja prasme ir apima ne tik racionalumą, bet ir sąžiningumą.

LAT 2010 m. kovo 15 d. nutartis Nr. 3K-3-106/2010 civilinėje byloje R. J.v E. Ž. protingumas siejamas su asmens racionalių pasirinkimų sudaryti ir vykdyti sutartį, jei ji jam iš ties yra naudinga, t.y. priešingu atveju asmuo tam tikromis aplinkybėmis, būdamas apdairus ir protingas, niekada nesudarytų sutarties tokiais sąlygomis, nes „tam tikros sąlygos ar sąlygos, jeigu tai nulemia didelę šalių prievolių neatitiktį, kai viena šalis kito sąskaita įgyja neproporcingai didelę, palyginti su jos prievolėmis, nauda, o kita šalis negauna nieko arba jos nauda yra neproporcingai maža, palyginus su kitos šalies prievole <...>“¹⁰³, ši protingumo samprata teismo naudojamas remiantis CK 6.228 str. 1 d. ir siejama su protingo asmens teisėtu

¹⁰¹ Preieiga per internetą: <http://www.cwgsy.net/private%2Fsljohn/compcases.html>; prisijungimo laikas: 2010 - 11 - 12.

¹⁰² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 76.

¹⁰³ Preieiga per internetą: www.lat.lt; prisijungimo laikas: 2010 - 11 - 22.

atsisakymu sudaryti neteisingas (pažeidžiančias lygybę, proporcingumą) ir nesąžiningas (suteikia galimybę piktnaudžiauti teise) sutartis. Toje pačioje byloje protingumo terminas taip pat siejamas su neproporcingai didelėmis netesybomis, kurios iškreipia interesų pusiausvyrą, t.y. pažeidžia teisingumą, todėl galime daryti išvadą, kad protingumas, teismo yra traktuojamas neatsiejamai su sąžiningumo ir teisingumo pažeidimu.

Jei teiksime, kad sutartis padeda patenkinti šalių interesus ir išreiškia šalių valią, turime sutikti, kad sutartis yra naudos siekimas, todėl pragmatiškumas yra neatsiejamas nuo sutarčių teisės esmės, šia prasme mes kalbame apie protingumą siaurąją prasme. Tačiau, jei teigsime, kad protas mums padeda suprasti, kas yra sąžininga (geros valios prasme) ir teisinga (gautos naudos ekvivalentiškumo prasme), turime kalbėti apie protingumą plačiąją prasme.

Protingumas kaip asmens, siekiančio suskurti teisinius santykius savybė yra neatsiejamas nuo veiksnio, nes tik racionaliai mąstantis asmuo žino ir geba suprasti, ko gali tikėtis ir kaip pasiekti norimą rezultatą arba, kad sutartis jam nenaudinga ir jos atsisakyti. Todėl galime drąsiai teigti, kad šis principas, padedantis aiškiai išreikšti asmenų valią, yra svarbiausias sutartinių teisinių santykių principas.

4. TEISINGUMAS

4. 1. Teisingumo samprata

Lietuvių kalbos žodynas terminą teisingumas įvardiją apibūdindamas teisingą asmenį, kuris reiškia :

1. „kuris laikosi moralės normų, elgiasi dorai, kuriuo galima pasitikėti, sąžiningas;
2. atitinkantis tiesą, pagrįstas tiesa, moralės normomis;
3. teisėtas, pateisinamas;
4. tinkamas, priimtinas;
5. bažn. be kaltės, teisingas;
6. tikslus;
7. toks, kaip turi būti, tikras;
8. taisyklingas.“¹⁰⁴.

Kaip matome teisingumo terminas apima labai daug apibrėžimų, tačiau „<...> jo paprasčiausia ir universaliausia reikšmė, - tai liberalios moralės pagrindas“. Teisingumą vienu ar kitu rakursu mini įvairių šalių teisės sistemos, todėl bandysime apžvelgti kaip ir koku turiniu teisingumas buvo suprantamas nuo antikos laikų, taip pat skirtingas teisingumo traktuotes kitose šalyse.

Romėnų teisėje, teisingumas buvo laikomas teisės pagrindu, semantiškai šis žodis davė pradžią žodžio teisė (ius) atsiradimui, nes teisingumas lot. (iustitia). Teisė buvo neatsiejama nuo teisingumo sampratos, teisėta buvo laikoma tik tai, kas teisinga.

Kaip pažymi prof. habil. dr. Alfonsas Vaišvila, teisingumas yra ne tik moralinė, psichologinė, ar teisinė, bet ir ekonominė ir daiktinė kategorija.¹⁰⁵ Todėl teisingumo įvardijamas ir atpažinimas dažnam sukelia nemažai painiavos, siekiant konkretizuoti jo turinį tam tikruose santykiuose. Sutartinių santykių srityje, kalbant apie teisingumą, reikia nepamiršti ir to fakto, kad dvasinis ir materialinis žmonių pasauliai persipina, nes dvasinio pasaulio išorinė išraiška yra ne kas kita, o mus supantis materialusis pasaulis, todėl sutartys sudarytos teisingumo pagrindu, „<...> gimdo žmonėse tokią pasitikėjimą, kuris leidžia jiems sutelktai veikti, siekti kompromisų, vienas kitą remti, vieno galimybes padidinti kito asmens galimybėmis <...>“¹⁰⁶ Teisingumas pasak profesoriaus, yra teisių ir pareigų vienovės išraiška, pasireiškianti mainų lygiavertiškumu. Kaip matysime toliau, būtent apie lygiavertiškus mainus, kalbėjo Aristotelis, apibūdindamas reguliuojamąjį teisingumą Tuo tarpu šiuolaikinis socialinis teisingumas gali būti priskirtas

¹⁰⁴ Lietuvių kalbos žodynas. Priega: <http://www.lkz.lt/startas.htm>. Prisijungimo laikas: 2010 m. spalio 10 d.

¹⁰⁵ Vaišvila. A. Teisingumas: jo formos ir socialinė reikšmė. Jurisprudencija. Vilnius. 2002. T24 (16) . P. 200.

paskirstomojo teisingumo sričiai. Etine prasme, teisingumas – tai vidinis įsitikinimas, derinti savo interesu su kitų interesais, o teisinę formą jis įgauna, kaip išorinis įpareigojimas.

Prancūzijos civiliniame kodekse teisingumas įvardijamas kaip moralumas (*bonnes moeurs*)¹⁰⁷, Vokietijos civilinis kodeksas teisingumą sieja su geru papročiu¹⁰⁸, panašios nuostatos laikėsi ir Aristotelis. Kaip matome skirtingų šalių teisės doktrina mums pateikia įvairialypį teisingumo aiškinimą, tačiau šio principo svarba išlieka visose teisinėse valstybėse, todėl svarbu apibrėžti ir šio universalaus principo turinį, kuris negali būti apibrėžtas tik įstatymo.

Teisingumas siejamas su pusiausvyros, lygiavertiškumo, atitikimo kažkam ir nešališkumo nustatymu. Siekiant geriau suprasti teisingumo turinį, nagrinėsime Aristotelio teisingumo sampratą, nes teisingumo principas yra kildinamas dar nuo antikos laikų.

4.2. Aristotelis apie paskirstomąjį ir išlyginamąjį teisingumą

Pripažįstant, kad visuomenės nariai, kiekvienas atskirai, nepajėgūs sukurti tiek gėrių ir paslaugų, kad patenkintų visus savo poreikius, kyla klausimas, kokia turi būti sistema ir tarpusavio santykiai, kad tie poreikiai būtų patenkinti. Pirmiausia, kaip jau buvo aptarta pirmoje šio darbo dalyje, asmenys veikia tarpusavio atžvilgiu laisva valia ir kitų valios rėmuose, t.y. nepažeisdami kitų laisvos valios, taip užtikrinami tarpusavio santykius rinkos ekonomikos sąlygomis. Šiuo tikslu asmenys linkę sudaryti tarpusavio sutartis, siekiant patenkinti savo poreikius, panaudojant kitų sukurtas gėrybes ar teikiamas paslaugas, tačiau šiame procese reikalingas apibrėžtumas, kad viena sutarties šalis neliktų nuskriausta kitos atžvilgiu, todėl reikia kalbėti apie teisingo sutarties sudarymo būdo galimybes, t.y. kaip teisingumo principo samprata atspindi reglamentuojant sutarčių laisvės principą.

Aristotelio teisingumo samprata remiasi prielaida, kad „įvairios socialinio elgesio formos reikalauja jas atitinkančios teisingumo sampratos“¹⁰⁹. Teisingumą jis suskirsto į absoliutųjį, kurio išraiška yra įstatymas, ir pavadina įstatyminiu teisingumu, ir dalinį. Įstatymas yra tai, kas teisinga, tai universali teisingumo samprata, jis įpareigoja paklusti bendroms elgesio taisyklėms, tam tikrai socialinės sistemos hierarchijai ir atlikti savo pareigas visuomenei. Kadangi įstatymai kuriami remiantis ilgalaike išminti ir papročiais, jie „liepia gyventi pagal visas dorybes ir draudžia veikti pagal kiekvieną iš nedorybių“.¹¹⁰ Be to įstatyminis teisingumas yra

¹⁰⁶ Ten pat.

¹⁰⁷ Prieiga per internetą: http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/code_civil_textA.htm#Section%20IV%20-%20Of%20Cause, prisijungimo laikas: 2010 – 10 – 10.

¹⁰⁸ Prieiga per internetą: <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/BGB.htm>, prisijungimo laikas 2010 – 10 – 10 d.

¹⁰⁹ Aristotelis. Nikomacho etika. Rinktiniai raštai. Vilnius: Mintis, 1990. P. 144 - 158

¹¹⁰ Ten pat. P.149

universalus ir ta prasme, kad yra taikomas ne tik tavo paties, bet ir kito asmens atžvilgiu, t.y. tavo elgesys tampa teisingas visuomenės atžvilgiu, „tai kas, žmoguje yra protas, valstybėje yra įstatymas.“ Šioje vietoje reikėtų pažymėti, kad to meto filosofijoje nebuvo atskiriamos teisės, teistumo ir teisingumo sąvokos, o asmuo, dėl savo ribotumo, buvo suprantamas tik kaip visuomenės, valstybės dalis ir „Tik valstybė sudaro sąlygas aukščiausiam doroviniam tobulėjimui, ji yra „žmonių sąjunga geresnio dorovinio gyvenimo vardan“. ¹¹¹ Netgi iškeldamas įstatyminių teisingumą, kaip aukščiausią dorybę, Aristotelis nurodo, kad skirtingose valstybės santvarkose, skirtingi yra ir įstatymai, o tai savo ruožtu, reiškia ir skirtingą teisingumo sampratą. Įstatymai turi būti suprantami ne tik formaliąja prasme, bet ir savo turiniu atitikti siekiamą tikslą, todėl svarbu, kad vykdant įstatymą būtų išvengta tokios situacijos, kai „pagaliau teisingumas virsta neteisingumu.“ ¹¹²

Dalinis teisingumas apima kitas dvi – paskirstomojo ir išlyginamojo – teisingumo sąvokos. Abi šios teisingumo sąvokos yra siejamos su lygybe, viduriu tarp to, kas per daug, ir to, kas per mažai. Klausimas iškyla tik ką reikia laikyti lygybės vertinimo matu, kur yra tas atskaitos taškas nuo kurio mūsų elgesys iškreipia lygybės kreivę ir ar visada lygybė ir yra teisingesnė, nei tam tikra proporcija. Atsakymas glūdi dviejų teisingumo išraiškų turinyje. Išlyginamasis teisingumas pasireiškia tuo, kad yra siekiama lygybės tarp šalių remiantis aritmetine proporcija. Paskirstomasis teisingumas, remdamasis geometrine proporcija, siekia proporcingumo tarp asmenų, valstybės valdymo lygiu. Tam, kad būtų pasiektas paskirstomasis teisingumas reikalinga įteisinti tam tikrą nelygybę. Būtent geometrinis proporcingumas čia vaidina lemiamą vaidmenį, o lygybė turėtų būti suprantama kaip tam tikras neteisingumas reguliuojamojo teisingumo sampratos rėmuose. Ši teisingumo rūšis pasireiškia dalijant visuomenines gėrybes, kurios skirtingo statuso žmonės turi gauti skirtingai, atsižvelgiant į jų statusą visuomenėje, kurį jie gauna pagal dorybingai atliktus darbus valstybei. Šiuolaikinėje visuomenėje tai geriausiai iliustruoja mokesčių politika, t.y. jų perskirstymas, siekiant padėti esantiems blogiausioje padėtyje, geras pavyzdys būtų sveikatos apsauga; visi mokame tam tikrą procentilę nuo gaunamo atlyginimo, kuri turi mums garantuoti nemokamą sveikatos priežiūrą, tačiau skirtingų žmonių, skirtingi atlyginimai, o procentilė yra ta pati, todėl A nuo savo atlyginimo moka dešimt litų, o B šimtą, tačiau paslaugas jie gauna vienodas.

Tuo tarpu mums yra aktualesnis išlyginamasis teisingumas, kuris pasireiškia kaip lygybės reikalavimas, aukso vidurio paieška tarp šalių. Sutartiniuose santykiuose abi šalys yra lygios

¹¹¹ Baublys. L. Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005 P. 139

¹¹² Ten pat. P. 141.

(bent jau teorine prasme) ir jų pasirinktas veikimo būdas, sudaryti sutartį, kad patenkinti savo poreikius, yra ne kas kita kaip savęs realizavimo būdas, todėl eidami į šiuos teisinius santykius šalys turi tik vienintelį tikslą, kad jų siekiamas rezultatas, atitiktų jų lūkesčius, t.y. kaina atitiktų prekę, paslaugą ar kt. Pasak Aristotelio, aukso vidurys yra siekiamybė, kai kalbame apie išlyginamąjį teisingumą, nes negerai duoti daugiau arba mažiau nei reikia. Tik tokį (aukso vidurio) teisingumą, jis laiko dorybe. Išlyginamasis teisingumas, pagal Aristotelį, yra būdingas sutartims, kurias jis skirsto į savanoriškas – pirkimą, pardavimą, skolinimąsi, nuomą, šiuolaikinėje teisėje priskiriama civilinės teisės sričiai, nesavanoriškos sutartys – baudžiamosios teisės sričiai.

Todėl teisingumą, kalbant apie sutartis laikysime ne ką kitą, o lygybės (pusiausvyros) reikalavimą, tačiau šis kriterijus yra charakterizuojantis ne tiek patį subjektą, kad šalys yra lygios, bet asmens veiksmus, sprendami apie juos pagal tai, ar buvo pasiektas norimas sutarties rezultatas. Tam, kad būtų įvertintas asmens elgesys, reikia palyginti prieš tai buvusią padėtį su dabar esančia, padarytos žalos ir atlygio dydį. Kaip matome, teisingumą galima vertinti įvairiais aspektais: subjektų lygiateisiškumo prasme, sutarties rezultato prasme, žalos ir atlygio, veiksmo ir atoveiksmio prasme.

Teisingumo stoka dažnai išryškėja, kada viena iš šalių ar abi šalys yra nepatenkintos gautu rezultatu ir laiko jį neteisingu. Kiekvienas asmuo siekdamas realizuoti save, sutinka dalį savo laisvės paaukoti, tam, ką jis laiko vertingesniu už tai, todėl labai svarbu, atsižvelgiant į tai, kad sutarties laisvę mes laikome vertybe, jog gautas rezultatas pateisintų lūkesčius ir vertinimo matas čia jau yra nebe asmens statusas, o ekvivalentas tarp duoto ir gauto „... nuo antikos laikų teisingumas siejasi su visuomenės elgesiu, su įvairių interesų derinimu ir išreiškė ne savo paties interesų absoliutinimą, bet tam tikro kompromiso – pusiausvyros paiešką“. ¹¹³

3.3. Teisingumas kaip nešališkumas

Teisingumas gali būti suprantamas ne tik kaip lygybė tarp šalių ir naudos, bet kaip nešališkumas. Šioje vietoje mes pasinaudosime Džono Rowlso teisingumo teorija. Jis išskiria du teisingumo principus:

- „kiekvienas asmuo turi lygią teisę į plačiausios apimties pagrindinę laisvę, suderintą su tokia pat laisve kitiems“
- „visuomenės socialinės ir ekonominės nelygybės turi būti surikiuotos taip, kad:
 - a) būtų galima užtikrinti, jog abi veikia kiekvieno individo naudai;

b) kad jos yra prijungtos prie pozicijų ir institucijų, į kurias kelias visiems yra atviras“¹¹⁴

Antrojo teiginio esmė, kad kiekvienas asmuo visuomenės struktūroje užima tam tikrą padėtį, kurios jis yra vertas ir teisingumas gerai sutvarkytoje visuomenėje yra vertinamas vertikalia prasme, o nelygus paskirstymas turi teikti naudą kiekvienam. Tačiau mums svarbus teisingumas tarp individų, kurie savo valia siekia sukurti tam tikrus teisinius santykius, todėl teisingumas tarp jų teoriškai turėtų būti suprantamas horizontalia prasme. Teisingumo problema iškyla tada, kai vieno asmens veiksmai, dėl jo turimos didesnės galios persvaros, gali kitą asmenį neteisėtais būdais pastatyti į tokią vertikalią visuomeninę padėtį, kurioje jis neturėtų būti. Rawls'as remiasi racionaliai mąstančio asmens sugebėjimu, atpažinti ir suvokti save, kito asmens padėtyje, ir kaip pažymi Aristotelis „žmonės turi įgimtą jausmą, kas yra teisinga ir neteisinga“¹¹⁵. Šioje vietoje teisingumas reikalauja iš asmens neigiamos pareigos, t.y. susilaikyti nuo savo pranašumo panaudojimo siekiant sau palankaus rezultato, išvengiant kito asmens esamos padėties pakeitimo pagrindinėje visuomeninėje struktūroje, todėl šia prasme, teisingumas yra suprantamas kaip asmens nešališkumas kito atžvilgiu, kurį mums diktuoja protingas elgesys, nes tik pripažinus kito teises aš galiu tikėtis, kad bus pripažintos ir manosios. Vieno asmens laisvės, t.y. teisė išreikšti savo valią (mūsų atveju) sutartyse, gali būti ribojama tik dėl pačios valios laisvės. Kuomet kalbame apie nešališkumą kaip teisingumą, kalbame apie teisinį teisingumą – „bendruomenės narių nešališkas pozicijas vienas kito atžvilgiu. Visi jie privalo vadovautis nesavo subjektyvia morale, o teisinėmis nuostatomis“¹¹⁶. Teisingumas yra išorinis vertinimo kriterijus, todėl teismai, vertindami šalių susitarimus turi būti nešališki, t.y. vertinti, ar tikrai tokia buvo šalių valia.

4.4. Teisingumo principas Lietuvoje

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, beje kaip ir Vokietijos pagrindiniame įstatyme, teisingos visuomenės siekis yra įtvirtintas preambulėje. Prancūzijos konstitucijos preambulėje minimas lygybės principas, kalbant apie žmonių teises. Šio principo svarbą ne tik civiliniams santykiams, bet ir kaip pagrindą teisinės valstybės egzistavimui yra iškėlęs Lietuvos Respublikos

¹¹³ Baublys. L. Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2005. P. 138.

¹¹⁴ cit. pagal. Dambrav.A. V. Teisingumo principai. Vilnius: Į Laisvę, 1995. P. 4.

¹¹⁵ Dambrava. A. V. Teisingumo principai. Vilnius: Į Laisvę, 1995. P. 22. .

¹¹⁶ Arlauskas. S. Turiningieji teisės pagrindai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 281.

Konstitucinis teismas „Jis (teisingumas (aut.past.) yra vienas svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindų.“¹¹⁷

1995 m. kovo 8 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo: „Vienas pagrindinių teisės, kaip socialinio gyvenimo reguliavimo būdų, tikslų – teisingumas. Negalima pasiekti teisingumo tenkinant tik vienos grupės arba vieno asmens interesus ir kartu neigiant kitų interesus. Elgiantis vienašališkai, būtų ignoruojama humaniškoji teisės paskirtis, idėjų socialinių konfliktų galimybė.“ Šia prasme teisingumas suprantamas kaip tam tikros pusiausvyros, lygybės ir taikos palaikymo būdas, teisingumas „vienas svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindų“.¹¹⁸ Teisingumas yra moralinė vertybė, tai yra vidinė asmens nuostata, tačiau tam, kad ji veiktų ir būtų pripažinta, ji turi įgauti išorinę išraišką - galiojančią teisę.

Apie teisingumą, kaip skirtingų interesų pusiausvyros palaikymą/atkūrimą, kalbama ir Lietuvos Civilinio kodekso komentare: „taip pat nurodant, kad „teisingumas – tai universalus bendrasis teisės principas, reiškiantis moralinę žmogaus nuostatą ir kriterijų, pagal kurį vertinami visi asmenų poelgiai“.¹¹⁹ Kaip priešpriešos teisingumui yra įvardijamos nelygiateisiškumas, nepagrįstas praturtėjimas, diskriminacija. Šios priešpriešos tik padeda įvardinti teisingumo turinį teismams.

LAT 2007 m. vasario 26 d. nutartis Nr. 3K-3-72/2007 civilinėje byloje UAB „Ginta ir partneriai“ v R. J. įvardijama, kad teisingumo principas reikalauja vartojimo sutartyse, kylant abejonėms dėl sutarties sąlygų, jas aiškinti ekonomiškai silpnesnės šalies naudai, nes ji buvo dėl apgaulės suklaidina, t.y. prarado teisę į protingą savo valios išraišką. Šioje byloje taip pat Lietuvos Aukščiausias teismas akcentuoja, kad apeliacinės instancijos teismas neteisingai vertino šalių ketinimus ir atmetė preliminarosios sutarties pripažinimą vartojimo sutartimi, taip pažeisdamas teisingumo principą. Nurodytu atveju, apeliacinės instancijos teismas pažeidė teisingumo kaip nešališkumo principą vertindamas sutartį, nes neatsižvelgė į tikrąją šalių valią, t.y. priimti pasikeitusias sąlygas, kurios joms atrodo priimtinos.

Kitoje LAT 2010 m. lapkričio 23 d. nutartyje Nr. 3K-3-462/2010 civilinėje byloje UAB „Baltic Freight Services“ v UAB „Instar Lodžistiks“ ginče dėl papildomų išlaidų, kurios neįtvirtintos sutartyje, tačiau šalies prašomos pripažinti kaip numanomąją sąlygą, teismas konstatuoja, kad remiantis teisingumo principu, reikia atsižvelgti, ar protingas asmuo būtų numanęs tokias sutarties sąlygas, t.y. tikrąją sutarties šalių valią dėl numanomų sąlygų. Kitas svarbus aspektas, kad teismas, įgyvendindamas teisingumą, reikalauja iš šalių įrodymų – dėl

¹¹⁷ Prieiga per internetą: www.lrkt.lt; prisijungimo laikas: 2010-10-22.

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo. 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl administracinių teisės pažeidimų ir mokesčių administravimo“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 105-3318.

tikrosios jų valios sutartyje, remdamasis nešališkumu. Toje pačioje nutartyje teisingumo principas išreiškiamas taip: „teisingumo principas reikalauja, kad asmuo turi teisę į būtinų ir nenumatytų išlaidų, patirtų veikiant kito asmens interesais, atlyginimą.“ Šiuo atveju yra išreiškiama nuostata, kad būtina atsižvelgti ne tik į gaunančiojo, bet ir duodančiojo interesus, jei jie yra pagrįsti.

Vis dėl to, jei remsimės faktu, kad sutarties šalys veikia rinkos sąlygomis, kuriai būdinga savireguliacija, tai turime sutikti, kad sutartiniuose santykiuose teisinga yra tai, ką susitaria protingos sutarties šalys. Subjektų lygiavertė padėtis naudotis sutarčių laisvės principu sudarant sutartis, yra tas pagrindas, kuris leidžia šalims susitarti dėl to, kas jiems yra naudinga, o tai reiškia ir jiems teisinga. Būtent gebėjimas protingai susitarti yra tas vertinimo matas, kas yra teisinga sutarties šalims.

Apie neteisingumą turtiniuose santykiuose galime kalbėti tik tuomet, kai viena iš šalių piktnaudžiaudama savo teise apgauna, suklaidina ar prievarta priverčia sudaryti sutartį, kuomet reikia atlyginti žalą. Tačiau išvardinti atvejai, tai jau išorinis vertinimas, kurio vaidmenį turi atlikti teismai, kuriems ši funkcija yra priskiriama Konstitucijos: „Konstitucijoje įtvirtintas teisingumo principas, taip pat nuostata, kad teisingumą vykdo teismai, reiškia, kad konstitucinė vertybė yra ne pats sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teismo teisingo sprendimo priėmimas; konstitucinė teisingumo samprata suponuoja ne tik formalų, nominalų teismo vykdomą teisingumą, ne tik išorinę teismo vykdomo teisingumo regimybę, bet – svarbiausia – tokius teismo sprendimus (kitus baigiamuosius teismo aktus), kurie savo turiniu nėra neteisingi; vien formaliai teismo vykdomas teisingumas nėra tas teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija“¹²⁰

¹¹⁹Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Bendrosios nuostatos. I knyga. Vilnius: Justitia, 2004. P. 75

¹²⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems eiti teisėjo pareigas“ // Valstybės žinios. 2008, Nr. 23-852. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. rugsėjo 17 d. nutarimas „Dėl teismo galių sprendžiant dėl licencijų verstis mažmenine prekyba tabako gaminiais galiojimo panaikinimo“ // Valstybės žinios. 2008, Nr. 108-4136; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. balandžio 10 d. nutarimas „Dėl priverstinai nuvežtos transporto priemonės negrąžinimo“ // Valstybės žinios. 2009, Nr. 42-1624.

IŠVADOS

1. Sutarčių teisė yra rinkos apyvaros pagrindas. Skirtingas sutarties prigimties supratimas dėl įvairiose šalyse nevienodų sutarčių doktrinų vyravimo lemia skirtingą sutartinių santykių teisinio vertinimo pobūdį. Todėl teisės moksle ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas sutarties teorinei sampratai.
2. Sutarties laisvės principas pripažįstamas visose šalyse, tačiau jo suabsoliutinti negalima, nes tai leistų pažeisti asmenų teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus. Iš kitos pusės individui turi būti teisiškai garantuojama privati sritis, jo galimybė su kitais asmenimis nevaržomai kurti sutartinius santykius. Valstybė šiuo atžvilgiu į sutartinius santykius gali kištis tik tiek, kiek to reikalauja tečiųjų asmenų ir viešų teisėtų interesų apsauga. Ekonominė ir moralinė sutarčių laisvė ne visada sutampa, todėl kyla būtinybė teisiškai apginti silpnosios šalies interesus, tačiau tik tiek, kiek, kad tai neeliminotų pačios sutarčių laisvės idėjos.
3. Sąžiningumo samprata gali būti suprantama etine ir moraline prasme. Moralinis sąžiningumo aspektas, remiantis I. Kanto ir kitų autorių teorinėmis išvadomis, yra neapibrėžtas, moraliniam subjektui paliekama subjektyviai spręsti apie savo laisvės ribas. Asmens individualus supratimas apie moraliai leistinus veiksmus teisiškai negali būti determinuotas. Siekiant atrasti teisiškai apibrėžiamas asmens laisvės ribas, sąžiningumas traktuotinas kaip „gera moralė“ (angl. good faith). Moralės filosofijoje (Hėgelis) apibūdinant „geros moralės“ sąvoką, kalbama apie konvencinę etiką, visuomenės gerus papročius, nusistovėjusius elgesio standartus ir pan..
4. Skirtingose sutartinių santykių stadijose sąžiningumo (good faith) principas įvairiose šalyse įgauna skirtingą išraišką: Prancūzijoje – pareiga būti lojaliam, pareiga kooperotis, nepiktnaudžiavimo teise doktrina atskirta nuo sąžiningumo doktrinos Vokietijoje – šio principo turinys yra labai platus, tačiau bendriausia prasme apima teisėtų interesų apsaugą ir yra vartojamas visose sutartinių santykių stadijose. Anglijos sutarčių teisė sąžiningumo principo nepripažįsta, tačiau frustracijos doktrina, konfidencialumo, piktnaudžiavimo teise ir kt. savo turiniu atitinka kitose šalyse tvirtintą sąžiningumo principą.
5. Protingumas gali būti suprantamas siaurąja (logika, motyvacija ir empirinė tiesa bei patikimumas) ir plačiąja (racionalumas, suderinamumas bei moralumas) prasmėmis. Nepriklausomai nuo to, kokia prasme yra linkę vartoti protingumo principą šalys, jis turėtų būti laikomas pagrindiniu sutartinių santykių reglamentavimo principu, nes

sutartinių santykių dalyviai, būdami veiklūs asmenys, patys turi siekti geriausio jiems interesų patenkinimo būdo, todėl privalo elgtis protingai.

6. Protingumo principas yra svarbiausias principas sutarčių teisėje, nes tik mąstantis ir apdairus asmuo supranta sutarties laisvės ribas, elgesio standartus bei gerbia ir laikosi papročių ir nusistovėjusios praktikos. Protingumas Anglijos sutarčių teisėje yra suprantamas kaip balansavimas tarp šalių teisėtų interesų, remiasi motyvacija, pagrįstumu, pragmatiškumu. Panašios nuostatos laikosi ir Prancūzijos bei Vokietijos mokslininkai, todėl protingumas yra suprantamas racionalumo prasme.
7. Teisingumas yra pamatinė Konstitucinė vertybė Lietuvoje, o jo turinys visose šalyse suprantamas panašia lygybės ir nešališkumo pozicija. Tačiau šis principas yra tik išorinis vertinimo kriterijus, kurio funkciją vykdo teismai. Turtiniuose santykiuose, teisinga turi būti laikoma tai, ką protinai veikiančios šalys susitarė, t.y. ką jų valia laikė teisingu sau. Išimtis turėtų būti taikoma tik tuomet, kai šalys sutartį sudarė dėl apgaulės, prievartos ar klaidos.
8. LAT nutartys aiškiai parodo, kad principų turinys nėra atskleistas, principai naudojami visi kartu ir tik pavienės bylos mums leidžia suprasti, kokia elgesio taisyklė užkoduota juose. Pasiūlymas – motyvacinėje dalyje teismai turi išaiškinti šalims šių principų turinį, t.y. nurodydami konkrečią elgesio taisyklę.
9. Protingumas kaip civilinės teisės principas galėtų būti laikomas racionalumu sutarčių teisėje, atmetant moralinį šio principo aspektą.
10. Sutarčių laisvės principas turi būti ribojamas ne moralinio kodekso, bet civilinio kodekso normomis, todėl pernelyg platus sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principų turinio išplėtimas, suteikiant jiems subjektyviąją pusę klaidina teisinių santykių subjektą;

LITERATŪRA SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios. 1992. Nr. 33 – 1014.
2. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas// Valstybės žinios 2000. Nr. 74 – 2262.
3. Lietuvos Respublikos Konkurencijos įstatymas// Valstybės žinios. 1999, Nr. 30-856.
4. Vokietijos imperijos civilinis kodeksas. Kaunas. 1927, Teisingumo Ministerija. Str. 157. P.33.

Knygos, monografijos

5. Ambrasienė. D., Bublienė. D., Cirtautienė. S. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
6. Aristotelis. Nikomacho etika. Rinktiniai raštai. Vilnius: Mintis, 1990.
7. Arlauskas. S. Turiningieji teisės pagrindai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
8. Armanyte. O., Pažūsis. L. Anglų – lietuvių kalbų teisės žodynas. Vilnius: Alma Littera, 1998.
9. Barry. B. Teisingumo teorijos: socialinio teisingumo traktatas. Vilnius: Eugrimas, 2002.
10. Dambrav.A. V. Teisingumo principai. Vilnius: Į Laisvę, 1995.
11. Hayek von F. A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. II tomas. Socialinio teisingumo mirazas. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 87.
12. Halder. A. Filosofijos žodynas. Vilnius: Alma Littera, 2001.
13. Hart. H. L. A. Teisės samprata// Vertė E. Kūris.Vilnius: Pradai, 1997.
14. Hėgelis. G. Istorijos filosofija. Vilnius:Mintis, 1990.
15. Kantas. I. Grynojo proto kritika. Vilnius: Mintis, 1996.
16. Kis. J. Šiuolaikinė politinė filosofija. Vilnius: Pradai, 1998. P. 58.
17. L.Baublys. Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai, Monografija, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
18. Leonas. P. Teisės filosofijos istorija. Vilnius: Mintis, 1995.
19. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.
20. LR civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2004. T.1.
21. Mikelėnas. V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius:Justitia, 1996.

22. Nekrašas. E. Filosofijos įvadas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.
23. Vaišvila. A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004.
24. Vansevičius. S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.
25. Vitkevičius. P. S. Romėnų privatinės teisės sutartys: mokomasis leidinys. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. P. 8.
26. Vokiečių –lietuvių kalbų teisėtvarkos žodynas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
27. Bell. J., Boyron. S. , Whittaker. S. Principles of French law. Oxford: Oxford press, 2008.
28. Foster. G. N. German legal system& Laws. Oxford: Oxford university press, 2002.
29. Furston. H.G. Contracts. Cases and materials. Oxford: Oxford University press, 2008.
30. Good faith in European Contract Law., Zimmerman. R., Whittaker. S. – Cambridge University Press, 2000.
31. Hesselink, Martin W. THE New European Private Law. The Hague , London, New York:Kluwer Law International, 2002. P 186.
32. Lando. O. & Beale H. eds., Principles of European Contract Law: Parts I and II. London: Kluwer Law International, 2000.
33. Webster's English dictionary. Scotland: Geddes and Grsset, 2007. P.382.
34. Брагинский, Михаил Исаакович. Договорное право. Москва : Статут, 2006. Т.2.

Straipsniai:

35. Arlauskas S. Socialinis ir procedūrinis teisingumas teisiniame diskurse // Jurisprudencija. 2006, T. 8(86). P. 24-28.
36. Arlauskas. S. Šiuolaikinės civilinio proceso teisės paskirtis. Teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų taikymas turtinių teisinių santykių srityje. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008. P. 72.
37. Vaišvila. A. Teisingumas: jo formos ir socialinė reikšmė (metodologinis aspektas)// Jurisprudencija. 2002, T. 24 (16), P.196-203.

Konstitucinio Teismo nutarimai:

38. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems eiti teisėjo pareigas“ // Valstybės žinios. 2008, Nr. 23-852.

39. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo. 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl administracinių teisės pažeidimų ir mokesčių administravimo“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 105-3318.
40. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. rugsėjo 17 d. nutarimas “Dėl teismo galių sprendžiant dėl licencijų verstis mažmenine prekyba tabako gaminiais galiojimo panaikinimo“ // Valstybės žinios. 2008, Nr. 108-4136.
41. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. balandžio 10 d. nutarimas „Dėl priverstinai nuvežtos transporto priemonės negražinimo“ // Valstybės žinios. 2009, Nr. 42-1624.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys: .

42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. balandžio 11 d. nutartis civilinėje byloje A. K. v. L. K., bylos Nr. 3K-3-445/2001.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2002 m. birželio 5 d. nutartis priimta civilinėje byloje Utenos apskrities valstybinė mokesčių inspekcija v. A. Trinkūnas ir V. Raugo individuali įmonė, bylos Nr. 3K-3-831/2002
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutartis civilinėje byloje M. V. v M. N., bylos Nr. 3K-3-1167/2003.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinės sesijos 2004 m. birželio 29 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Baldras“ v Jevgenijus Zolotoriovas, bylos Nr. 3K-P-349.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 3 d. nutartis civilinėje byloje R. M. v BĮ UAB „Azovlitas“ Nr. 3K-3-312/ 2006.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje T. S. N. v V.M., J. N., G. N. bylos Nr. 3K-3-328/ 2006.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Veda“ v UAB „Itabaltas“, VŠĮ „Šiuolaikinis meno centras“, bylos Nr. 3K-3-319/ 2006.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 11 d. nutartis civilinėje byloje R. D. v O. D., bylos Nr. 3K-3-653/2006
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 7 d. nutartis civilinėje byloje AB „Turto bankas“ v. O. S., bylos Nr. 3K-3-45/2007.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 26 d. nutartis civilinėje byloje R.J. v UAB „Ginta ir partneriai“, bylos Nr. 3K-3-72/ 2007.

52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje UAB „JLA“ v UAB „Z.T.A“, bylos Nr. 3K – 3- 259/ 2010.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Ilgalaikių investicijų kompanija“ v V. Č., bylos Nr. 3K-3-435/ 2010.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gegužės 10 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Tez tour“ v V. P., R.P., G. P., I. P., S.B., A. B, bylos Nr. 3K-3-201/ 2010.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje R. J. v E. Ž., bylos Nr. 3K-3-106/ 2010.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Baltic Freight Services“ v UAB „Instar Lodžistik“, bylos Nr. 3K-3-462/ 2010

Elektroniniai šaltiniai:

57. Bastat. F. Nuosavybė ir įstatymas. <http://www.lrinka.lt/Skaitiniai/Laisvoji%20rinka/bastiat.pdf>; prisijungimo laikas: 2010- 09- 16.
58. Lietuvių kalbos žodynas. <http://www.lkz.lt/> ; prisijungimo laikas: 2010-10-26.
59. Locke. J. Apie nuosavybę. <http://www.lrinka.lt/Skaitiniai/Laisvoji%20rinka/locke.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-09-13.
60. Prancūzijos civilinis kodeksas. <http://visualiseur.bnf.fr/CadresFenetre?O=NUMM-87199&M=imageseule>; prisijungimo laikas: 2010-10-26.
61. Principles of European Contract Law. European Union; <http://www.jus.uio.no/lm/eu.contract.principles.part1.1995/landscape.pdf>; prisijungimo laikas . 2010-07-13.
62. Sales of Good Act, 1979; www.johnantell.co.uk/SOGA1979.htm, prisijungimo laikas 2010-08-27
63. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Rome:UNIDROIT, 2004
64. www.unidroit.org/english/principles/.../main.htm; prisijungimo laikas: 2010–10–15.
65. Unfair Contract Terms Act. 1977. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1977/50>; prisijungimo laikas: 2010-10- 20.
66. Vokietijos civilinis kodeksas. <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/BGB.htm>; prisijungimo laikas 2010-10-26.

67. Giovanni Sartor, Giorgio Bongiovanni, Chiara Valentini. Reasonableness and Law.
http://books.google.lt/books?id=EuV2Wn3cZPoC&printsec=frontcover&dq=reasonableness+and+law&source=bl&ots=4hBmAyPuIp&sig=keQUyzHLJmyNqEnjLa2QerEw-0g&hl=lt&ei=4lwGTa3rMM2UOu-egMoB&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=4&ved=0CDEQ6AEwAw#v=onepage&q&f=false; prisijungimo laikas: 2010-10-26
68. Hesselink. M. W. The Concept of Good Faith; <http://ssrn.com/abstract=1098856>; prisijungimo laikas: 2010- 08- 23
69. Printing and Numerical Registering CO v Sampson.(1875) L.R.19 Eq.462, Ch, Anglija.
ftp://ftp.pearsoned-ema.com/HPE_Samples/SampleChapters/9781405846912.pdf. prisijungimo laikas: 2010-10-23.

SANTRAUKA

Tema: Civilinės teisės sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principai kaip sutarčių laisvės reglamentavimo nuostatos.

Šiame darbe analizuojamas sutarties sampratos turinys ir jos sudarymo laisvės ribos sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principų rėmuose. Akcentuojamos sutarčių doktrinų įvairovės, išskirtinį dėmesį skiriant asmens valios išraiškai ir bendrai valiai sutartyse. Atsižvelgiama į skirtingus sutarties sąvokos apibrėžimus Vakarų šalyse ir civilinės teisės principų sampratos įvairovę ne tik jose, bet ir LAT nutartyse.

Baigiamojo darbo tikslas – atskleisti civilinės teisės sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principų turinį sutarčių laisvės principo aspektu. Darbo objektu pasirenkant sutarties laisvės, remiantis sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principais, turinį. Darbe iškelta hipotezė pasitvirtino.

Antroje darbo dalyje nagrinėjamas sąžiningumo principas etine prasme, remiamasi Vokietijos, Prancūzijos ir Anglijos sutarčių teisės doktrinomis. Nurodomas I. Kanto suformuotas sąžiningumo kaip kategorinio imperatyvo bei Hegelio konvencinės etikos aspektai. Protingumo principo, kaip svarbiausio sutartinių santykių principų esmė atskleidžiama remiantis Sartor'io protingumo schema, nurodant protingumo ir racionalumo skirtį. Teisingumo principas aptarimas remianti Aristotelio ir J. Rawlso teisingumo sampratomis, priskiriant patį principą išoriniam vertinimo kriterijui, t.y. teismų jurisdikcijai.

SUMMARY

The thesis is titled: „The principles of fairness, reasonableness and justice as the regulation rules of freedom of contract in the civil law “

This thesis analyses the content of conception of a contract and freedom to contract within the pale of principles of fairness, reasonableness and justice. It highlights the diversity of contract doctrines and pays particular attention to the expression of personal will as well as general will in contracts. Differences of definitions of a term ‘contract’ and variety of conceptions of civil law principles not only in Western countries but also in cases of the Supreme Court of Lithuania are taken into consideration.

The aim of the thesis is to reveal the content of the principles of fairness, reasonableness and justice in the light of the principle of freedom of contract. The object of the thesis is the content of the principle of freedom of contract in regard to the principles of fairness, reasonableness and justice. The thesis confirms the hypothesis.

The second part of the thesis analyses the principle of fairness in terms of ethics. The analysis is based on the doctrines of contract law of Germany, France and England. Conceptions of I. Kant’s categorical imperative based on fairness and Hegel’s conventional ethics are addressed. The essence of the principle of reasonableness as the most important principle of contractual relationships is revealed by applying Sartori’s “reasonableness scheme” and indicating the difference between reasonableness and rationality. The principle of justice is discussed basing on Aristotle’s and J. Rawls’ conceptions of justice and by attributing the principle itself to the external criterion of evaluation, i.e. court jurisdiction.

ANOTACIJA

Kaminskienė. S. Sąžiningumo, protingumo, ir teisingumo principai kaip sutarčių laisvės reglamentavimo nuostatos civilinėje teisėje/ Teisės ir valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovas S. Arlauskas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2010. – 59.

Raktiniai žodžiai: principas, valia, bendroji valia, sutartis, sutarties laisvė, sąžiningumas, protingumas, racionalumas, teisingumas, veiksnumas, teisnumas, moralė, teisė.

Magistro baigiamajame darbe analizuojamas sutarčių laisvės principas sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principų rėmuose. Atskleidžiamas sąžiningumo moralinis bei etinis aspektai remiantis Vakarų šalių teisės doktrinomis ir LAT nutartimis. Trečioje darbo dalyje, naudojant Sartor'į protingumo schemą, atskleidžiamas protingumo ir racionalumo turinys. Ketvirtoji darbo dalis yra skirta Konstitucijoje įtvirtintai pamatinei vertybei – teisingumui, pastarajam priskiriant išorinio vertinimo kriterijaus vaidmenį. LAT nutarčių analizės metu bandoma atskirti trijų principų turinį: sąžiningumo, protingumo ir teisingumo.

ANNOTATION

Kaminskienė. S. The principles of fairness, reasonableness and justice as the regulation rules of freedom of contract in the civil law/ Master's Thesis in Law and Management. Supervisor S. Arlauskas. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Law, 2010. – 58.

Key word: principle, will, common will, contract, freedom of contract, fairness, reasonableness, rationality, capacity, morality, law.

The master's thesis analyses the principle of freedom of contract within the pale of principles of fairness, reasonableness and justice. It reveals moral and ethical aspects of fairness basing on legal doctrines of Western countries and cases of the Supreme Court of Lithuania. The third part of the thesis reveals the content of reasonableness and rationality by applying Sartori's "reasonableness scheme". The fourth part of the thesis deals with fundamental value inscribed in the Constitution of Lithuania which is justice; the latter functions as external criterion of

evaluation. Analysis of cases of the Supreme Court of Lithuania is used to separate contents of the principles of fairness, reasonableness and justice.
